

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA

KATEDRA GEOGRAFIE

Jan RÁJA

**NÁVRH ŠKOLNÍHO ATLASU SLAVNÝCH
BITEV ČESKÉ HISTORIE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí práce: Mgr. Zuzana Šťávová

OLOMOUC 2008

Prohlašuji tímto, že jsem bakalářskou práci zpracoval sám a využil pouze uvedené zdroje.

V Olomouci dne 1. 5. 2008

.....

Na tomto místě bych chtěl poděkovat zejména Mgr. Zuzaně Šťákové za ochotu a cenné rady při tvorbě bakalářské práce. Děkuji také prof. PhDr. Evě Semotanové DrSc. za konzultace ohledně současného stavu problematiky.

Vysoká škola: Univerzita Palackého

Fakulta: Přírodovědecká

Katedra: Geografie

Školní rok: 2007/08

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

student

Jan RÁJA

obor

Geografie a historie

Název práce:

Návrh školního atlasu slavných bitev české historie

Project for School Atlas of Czech Memorable Battles

Zásady pro vypracování:

Cílem bakalářské práce je vypracovat kartografický projekt školního atlasu nejvýznamnějších bitev českých dějin a na základě tohoto projektu alespoň částečně nebo zcela tento atlas zrealizovat.

Struktura práce:

1. Úvod
 2. Cíl práce, metody a postup zpracování
 3. Současný stav řešené problematiky (rešerše)
 4. Historické souvislosti
 5. Kartografický projekt atlasu
 6. Výsledky
 7. Diskuse, závěr
 8. Shrnutí – summary, klíčová slova – key words (v českém a anglickém jazyce),
 9. Literatura
- Přílohy

Bakalářská práce bude zpracována v těchto kontrolovaných etapách:

Student se v první fázi své práce seznámí s již existujícími českými i zahraničními historickými atlasy nejen školními popř. s atlasy, ve kterých je tato tematika zobrazena. Zároveň si nastuduje potřebnou literaturu týkající se historických bitev na českém území, jejich zobrazování v mapách a také zdroje dat a archivní prameny k tomuto tématu. Na

základě těchto informací určí nejvhodnější kartografické metody a kartografické vyjadřovací prostředky pro použití ve školním atlase bitev a nejvhodnější zdroje dat. Následně sestaví kartografický projekt atlasu včetně určení účelu, obsahu a kompozice atlasu a měřítka základních map a jejich zobrazení. Dále sestaví kompozici dvoustran, která bude zahrnovat rozměry listu/dvoulistu a provedení kompozičních prvků. Student navrhne konkrétní obsah jednotlivých tematických listů a vyhotoví maketu atlasu a ukázky zpracování vybraných popř. všech dvoustran.

Rozsah grafických prací: dle zadání (maketa, ukázkové tematické listy).

Rozsah průvodní zprávy: 10 000–12 000 slov základního textu včetně všech příloh v elektronické podobě

Seznam odborné literatury:

Atlas československých dějin. Praha: Historický ústav ČSAV a Ústřední správa geodézie a kartografie, 1965.

BĚLINA, Pavel. *Kolín : 18. 6. 1757.* Praha: Paseka, 1997.

ČORNEJ, Petr. *Lipanská křižovatka: Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy.* Praha, 1992.

FRAIS, Josef. *Slavné prohry, slavné vítězství koruny české: devět vybraných kapitol z dějin českého válečnictví.* Praha: Formát, 1998.

GALANDAUER, Jan. *2.7.1917 Bitva u Zborova - česká legenda.* Praha: Havran, 2002.

KAŇOK, Jaromír. *Tematická kartografie.* Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 1999. 318 s.

KLÍMA, Jan. *Československý vojenský atlas.* Praha: Naše vojsko, Vojenský zeměpisný ústav, 1965.

KOFRÁNKOVÁ, Václava. *26.8.1278 - Moravské pole: poslední boj Zlatého krále.* Praha: Havran, 2006.

PIZUR, Miroslav. *Projekt atlasu trhu práce.* Olomouc, 2006. 70 s. Bakalářská práce na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého na katedře geoinformatiky. Vedoucí práce Václav Toušek

PRAVDA, Ján, KUSEDOVÁ, Dagmar. *Počítačová tvorba tematických máp.* Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2004. 264 s.

UHLÍŘ, Dušan. *Slunce nad Slavkovem.* Třebíč: Akcent, 2000.

VEVERKA, Bohuslav. *Topografická a tematická kartografie 10.* Praha: Vydavatelství ČVUT, 2004. 220 s.

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Slavné bitvy českých panovníků.* Praha: Albatros, 2003.

VOŽENÍLEK, Vít. *Aplikovaná kartografie I.: Tematické mapy.* Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 2004. 187 s.

Vedoucí bakalářské práce: Zuzana ŠTÁVOVÁ

Datum zadání bakalářské práce: 12. 6. 2007

Termín odevzdání bakalářské práce: květen 2008

vedoucí katedry

vedoucí diplomové práce

Obsah

Úvod.....	8
Cíle práce	9
Metody a postup zpracování	10
Současný stav problematiky a analýza dostupnosti dat	12
Historické podklady	16
<i>Období středověku</i>	16
Bitva na Lechu (10. 8. 955).....	16
Bitva na Moravském poli (26. 8. 1278).....	19
Bitva na Vítkově (14. 7. 1420)	21
Bitva u Lipan (30. 5. 1434)	25
<i>Období raného novověku</i>	30
Bitva u Moháče a obléhání Vídně	30
Bitva na Bílé hoře (8. 11. 1620)	34
Bitva u Kolína (18. 6. 1757).....	39
<i>Období devatenáctého století</i>	43
Bitva u Slavkova (2. 12. 1805).....	43
Bitva u Hradce Králové (3. 7. 1866)	47
<i>Období dvacátého století</i>	51
Bitva u Zborova (2. 7. 1917)	51
Karpatsko-dukelská operace a Slovenské národní povstání.....	55
Kartografický projekt	60
<i>Úvod</i>	60
<i>Název díla</i>	60
<i>Účel vydání</i>	61
<i>Druh díla</i>	61
<i>Měřítko</i>	61
<i>Kartografické zobrazení</i>	62
<i>Návrh obsahu</i>	62
<i>Kompozice</i>	63
<i>Organizační zabezpečení zpracování díla</i>	64
<i>Podkladové materiály</i>	64
<i>Rámcový časový harmonogram zpracování</i>	65
<i>Závěr</i>	66
Výsledky	67
Závěr	68
Summary	69
Klíčová slova – Key Words	70
Seznam použité literatury.....	71
Knižní zdroje	71
Elektronické zdroje.....	73
Atlasy.....	74
Přílohy	75

Úvod

V obrozeneckém duchu 19. století se formovala řada názorů na české dějiny, zvláště pak na „slavné“ éry českého národa, ale zároveň i na „negativní“ pasáže dějin. Do popředí se dostávaly momenty, v nichž se „národ“ ocital na prahu dvou epoch. Takovými okamžiky byly často válečné střetnutí zakončené rozhodující bitvou. Jistou zvláštní povahu tvořícího se národa naznačovalo, že mezi nejvýznamnější bitvy českých dějin byly zařazeny především ty, které se staly „národní porážkou“ (Moravské pole, Lipany, Bílá Hora). Potud exkurz do mírně sentimentálního náhledu „tvůrců“ českých národních dějin, jakými byli např. Palacký či Jirásek. Dnešní pohled historiografie je jistě odlišný, nicméně obecné povědomí o slavných bitvách českých dějin vychází stále z myšlenek národního obrození. Proto je nutné uvést název práce na správnou míru.

Pojem slavné bitvy české historie je termínem, který je možná diskutabilní, ovšem poměrně nutný pro vymezení zvolených významných střetnutí. Nejde přitom vůbec o to jak slavné byly ony okamžiky, pokud lze o slávě v případě smrti velkého množství vojáků a často i civilistů vůbec hovořit, ani jak vřele vítal vítězný „národ“ po bitvě své bojovníky provoláváním slávy. Měřítkem, které může vymezit významné bitvy mající na české dějiny zásadní vliv je zpětný pohled do historie, pokud možno oprostěný od všech ideologických podtextů.

Vytváření atlasů mapujících vojenská střetnutí a průběh bitev má dlouhou historii. Války přitahovaly pozornost mnoha historiků a kartografů po staletí a v dnešní době tomu není jinak. Přesto v minulých desetiletích české bádání v této oblasti ustrnulo. Posledním významným počinem byl v tomto směru Československý vojenský atlas¹, jehož část se týkala historie vojenských konfliktů. Od jeho vydání však uplynula řada let, změnily se výsledky historického výzkumu i způsoby kartografického vyjadřování. Tento atlas navíc vznikl v době, kdy ideologie silně ovlivňovala jeho obsah. Přesto však stále nebyl překonán. To ale nemění nic na faktu, že dosud nevznikl atlas mapující výhradně dějiny vojenských střetnutí, které měly přímou souvislost a dopad na české země. Bakalářská práce sice nebude v tomto směru mnoho znamenat, nicméně může alespoň přispět k myšlence na zpracování podobného tematického atlasu. Osou práce má být vytvoření návrhu školního atlasu. Školní dějepisné atlasy prožívají v posledních letech poměrně slušný rovoj, ale tematicky se od sebe příliš neliší. Školní atlas slavných bitev české historie by proto mohl být poměrně neotřelou novinkou.

Díky pokroku v počítačové výbavě se kartografické práce za poslední léta značně zrychlyly a zjednodušily. Využitím geografických informačních systémů (GIS) se tak zvyšují šance na vznik řady tematických atlasů, které až doposud nebyly pro mnohá specifika publikovány.

¹ Československý vojenský atlas. Praha 1965.

Cíle práce

Cílem bakalářské práce je vypracovat kartografický projekt Školního atlasu slavných bitev české historie. Na základě tohoto projektu lze přikročit k realizaci makety atlasu, jakožto nezbytného předstupně konečných fází atlasové tvorby. Při sestavování kartografického projektu i makety atlasu budou využívána platná kartografická pravidla pro tvorbu atlasu.

Dalším z cílů je navržení obsahu jednotlivých listů atlasu a zajištění podkladů pro tematickou část práce. Při výběru konkrétního obsahu, ale i během dalších fází, bude brán zřetel na skutečnost, že se jedná o učební pomůcku pro výuku dějepisu na středních školách. Na základě tohoto vymezení bude koncipován jak tematický obsah, tak i technické zpracování makety.

Mezi cíle práce lze též zahrnout vytvoření ukázkových listů. Půjde o vyhotovení částí makety atlasu, které budou vypracovány v takové formě, v jaké by měl být k dispozici samotný školní atlas po dokončení všech fází atlasové tvorby.

Metody a postup zpracování

Před započítím samotné tvorby díla bylo nutno prostudovat základní kartografickou literaturu a literaturu zaměřenou na práci s geografickými informačními systémy (GIS). Stejně tak bylo již v první fázi nutné seznámit se s existujícími českými či zahraničními historickými atlasy dostupnými jak v tištěné, tak i v elektronické podobě. Samozřejmostí bylo studium školních atlasů, ovšem neméně důležitým se ukázalo i prostudování dalších atlasů s historickou tematikou. Mezi nimi si pak největší pozornost zasloužily atlasy zaměřené (ať již zcela nebo pouze částečně) na válečná střetnutí. Důležitým faktorem, na nějž byl brán zřetel, byla technická forma, konkrétní obsah byl přitom až druhořadý.

Dalším důležitým bodem se stal výběr konkrétního obsahu atlasu. Samotná volba „slavných“ bitev, tedy důležitých střetnutí ovlivňujících české, potažmo i evropské dějiny, pak spočívala na autorovi. Výběr to však nebyl nikterak náhodný, nýbrž opírá se o závěry odborné literatury. Jedním z kritérií byla potřeba rozložení bitev v časové posloupnosti tak, aby nebyly opomenuty významné války mající na české dějiny zásadní vliv. Zařazeny pak byly i v tom případě, že bitva samotná rozhodující význam neměla. Častěji však jde o výběr na základě důležitosti střetnutí (bitvy) pro následné směřování českých zemí. Na základě tohoto studia byl sestaven samotný obsah atlasu, jakožto podstatné a velmi významné části kartografického projektu.

Nutnost vycházet z jednotného, uceleného, historicky přesného a též ideologicky nepozměněného tematického podkladu pro zpracování obsahu makety atlasu, a také vytváření ukázkových listů atlasu, znamenala časově náročné zpracování historické části této práce. Tato kapitola má sloužit jako základní tematický podklad pro vypracování finální podoby atlasu, ačkoliv si neklade za cíl pojmut všechny informace, které budou později v atlasu obsaženy. Nicméně měla by být zásadním vodítkem pro použité texty, popis bitev a mnohé další prvky atlasu. Zpracování takto rozsáhlé kapitoly bylo nutné vzhledem k roztržitosti zdrojů, jejich různé vypovídací hodnotě, nejednotnému výkladu či dokonce značně rozporuplným informacím různých zdrojů, jejich ideologickému zabarvení a díky neexistenci zdroje, který by dostatečně podrobně mapoval zvolená střetnutí. Podobných problémů je celá řada. Z těchto zmiňovaných důvodů bylo přistoupeno ke zpracování historie zvolených bitev, představující podklad pro pozdější kompletní vypracování samotného atlasu.

Nedílnou součástí práce bylo zjištění potenciálních datových podkladů práce a volba technických parametrů makety atlasu. Formát atlasu byl stanoven na velikost A4, jelikož jeho rozměry jsou výhodné pro svou snadnou přenositelnost (kopírují velikosti sešitů a učebnic používaných studenty) a také manipulaci. Ze stejných důvodů a také díky zvolenému rozsahu byla vybrána sešitová vazba V1, která nejlépe vyhovuje využití atlasu a poměrně znatelně snižuje

případnou cenu finálního produktu. Dále bylo určeno rozmístění jednotlivých map a textu, případně dalších prvků, jakými jsou grafy, časové osy, dobové mapy, ilustrace, nákresy bojových sestav či dobové fotografie. Pro zajištění přesné pozice objektů v rámci atlasu byla navržena technická kompozice stran, umístěná v příloze práce. Kvůli cílové skupině uživatelů, tedy studentů středních škol, nebyl obsah záměrně uzavřen do přesně vymezených neměnných schémat. Pouze umístění samotných map bitev a průvodních map, stejně jako vybraných částí textu či některých formálních znaků bylo zvoleno jednotné ve svém rozsahu a pozici v rámci listu. Takto určují základní kostru atlasu, jakožto nutného prvku atlasové tvorby, která má alespoň částečně dodržovat určité shodné rysy a jistou ucelenost.

V další fázi bylo stanoveno měřítko pro přehledové mapy uvádějící a uzavírající témata. Zvoleny byly 1 : 5 000 000 pro české země, 1 : 15 000 000 pro střední Evropu, 1 : 35 000 000 pro celou Evropu a ojediněle bylo použito i měřítko 1 : 100 000 000 pro evropskou i asijskou část Ruska, dokumentující tažení československých legionářů. Měřítko pro jednotlivé mapy bitevních polí nebylo možno přes veškerou snahu zvolit jednotné, jelikož rozsah bojiště se často značně lišil. V téže fázi zpracování projektu jako měřítko bylo zvoleno i nejvhodnější kartografické zobrazení. Tím se ukázalo být zobrazení WGS84, zvažovaný a jinak hojně využívaný systém S-JTSK byl odmítnut z důvodu jeho špatného použití pro území mimo Českou republiku, resp. bývalé Československo.

Rozvržení koncepce makety atlasu, zajištění vhodného zobrazení a měřítka či vyhotovení tematických podkladů dláždí cestu posledním fázím práce, jako je vypracování ukázkových listů. Ačkoliv jde pouze o příklad toho, jak by měl výsledný atlas vypadat, jedná se o důležitou část práce. Má totiž prezentovat možnosti, které bude samotný atlas nabízet. V případě zapojení řešitelského týmu a externích spolupracovníků, jak je blíže pojednáno v kartografickém projektu, by byl jistě výsledek precizněji a zvláště rychleji vypracován, nicméně cílem ukázkových listů není nutně vytvoření díla naprosto shodného s konečnou podobou atlasu.

Při sestavování makety atlasu bylo užito především grafického programu CorelDraw 9, případně též programu Gimp 2.4. Využití dalších programů bylo potřebné k vyhotovení ukázkových listů makety. Zde se jedná především o prostředí ESRI ArcGis 9.x, ve kterém proběhla práce s daty, jejich úprava a následná kartografická vizualizace.

Současný stav problematiky a analýza dostupnosti dat

Pokud se pokusíme shrnout současný stav tvorby historických atlasů, atlasů s válečně historickou tematikou či školních dějepisných atlasů v České republice, pak dojdeme k nepříliš povzbudivým poznatkům. Předně je nutné podotknout, že v současné době tvorba podobných atlasů příliš nevzkvétá. Vrchol byl přitom dosažen v polovině šedesátých let minulého století, kdy byly vydány do značné míry přelomové práce jakými jsou Atlas československých dějin² a Československý vojenský atlas.³ Tyto atasy svým rozsahem i obsahovou stránkou stanovily na dlouhá léta poměrně vysoký standard a staly se předlohou pro některé drobnější práce, částečně též pro školní atlasy.

Dějepisné školní atlasy pak byly až do konce osmdesátých let publikovány v ucelené řadě, kdy byl po několik desetiletí v pravidelných intervalech vydáván Školní atlas československých dějin⁴ a Školní atlas světových dějin.⁵ Jednotlivá vydání se od sebe lišila pouze v detailech. Nové pojetí přišlo až v devadesátých letech a pokračuje dodnes. První nutností se stala změna tematického obsahu, jelikož byly dosud preferovány určité oblasti z ideologického hlediska a část dalšího obsahu byla v tomto směru deformována. Znatelně se změnila i forma samotného školního atlasu. Do popředí se mimo samotné mapové pole dostaly i další prvky jako např. tabulky, grafy, časové osy a především pak ilustrace či fotografie. Oproti dřívější formě dějepisného školního atlasu tak byl od počátku devadesátých let až dodnes učiněn značný pokrok ve snaze uzpůsobit atlas potřebám žáků a studentů. V současnosti je užíváno několik školních dějepisných atlasů, mezi nimi lze jmenovat např. atlasy Evy Semotanové.⁶

Táž autorka stojí v popředí projektu, který má za úkol aktualizovat rozsáhlé dílo Atlasu československých dějin, který jakožto nejvýznamnější počín tohoto směru nenalezl po více než čtyřicet let žádného pokračovatele. Výsledkem bude Atlas českých dějin zpracováváný v současnosti Historickým ústavem AV ČR s předpokládaným datem vydání v roce 2010. Atlas by měl vycházet z nejnovějších poznatků historie a přitom využívat moderních způsobů kartografické tvorby. Jelikož jde o počín ve svém rozsahu i významu ojedinělý, je příslibem pro další rozvoj z něj vycházejících prací či dokonce podobných projektů do budoucna.

Také na základě studia stavu problematiky lze formovat analýzu dostupnosti dat. Jelikož není tvorba školního dějepisného atlasu záležitostí pouze jediného oboru, je nutné rozdělit snahu o analýzu dostupnosti dat dvěma směry. Zásadnější je analýza tematických dat, avšak nemalou roli

² Atlas československých dějin. Praha 1965.

³ Československý vojenský atlas. Praha 1965.

⁴ Školní atlas československých dějin. Praha 1988.

⁵ Školní atlas světových dějin. Praha 1986.

⁶ Semotanová, E.: Atlas českých dějin. 1. díl - do r. 1618. Praha 1998; Semotanová, E.: Atlas českých dějin. 2. díl - od r. 1618. Praha 2003; Semotanová, E.: Atlas zemí Koruny české. Praha 2001.

hrají také podkladová data. Pokud se zpočátku zaměříme na samotná podkladová data, pak zde nastává dvojitá potřeba: analyzovat možnosti podkladových dat pro přehledové mapy a pro samotné mapy bitev.

Jako podkladová data k přehledovým mapám lze použít ESRI data pro Evropu a svět. Ačkoliv se nevyznačují přílišnou přesností ani podrobností, jsou pro účely přehledových map naprosto dostačující.

Mezi datové zdroje, které budou využity pro jednotlivé bitvy lze zařadit ArcČR 500 (v měřítku 1 : 500 000). Jedná se o datovou sadu společnosti Arcdata Praha, přesněji o digitální geografickou databázi pro území České republiky. Dalším možným zdrojem může být mapový server České informační agentury životního prostředí (CENIA), který má sice odlišné tematické zaměření, ale poskytuje zdarma podrobnější data (1 : 25 000), jimiž lze doplnit ArcČR 500. Výhodou serveru CENIA je též zveřejnění druhého vojenského mapování, které je možné použít v případě některých bitev k opravám podkladových dat, aby pak odpovídaly dobové realitě. Problematické je pak získání dat pro bitevní pole nalézající se v zahraničí. Pokud by se nepodařilo získat přesnější data, zbývaly by podobné možnosti získávání dat jako u přehledových map, jak bylo pojednáno v předchozích odstavcích.

Podkladová data získaná ze zmíněných zdrojů jsou však využitelná pouze částečně. Jelikož je k vytvoření atlasu zapotřebí historicky přesných údajů, nelze s takto získanými daty přímo pracovat. Pouze některé základní geografické prvky, jako např. vrstevnice, lze použít bez větších potíží. Vodní toky jsou pak s některými výhradami též využitelné. Ovšem další důležité prvky jako např. vodní a lesní plochy, sídla či dokonce komunikace jsou mnohdy na pomezí použitelnosti. Samozřejmě záleží také na faktu, v jakém období dějin se bitva odehrála. Platí, že čím vzdálenější doba, tím je třeba větší obezřetnosti. Nutností je poté srovnání s odbornou literaturou či prameny, případně již existujícími mapami daných bitev.

Tematická data je nutné pojmout též ze dvou různých úhlů. Půjde o analýzu dat k přehledovým mapám a k mapám bitev.

Přehledové mapy mají v první řadě za úkol uvádět do dějinné situace před a po bitvě. Jelikož jsou bitvy součástí střetnutí dvou či více státních útvarů, pak je nezbytné předložit formou mapy o jaké země se jednalo. Ovšem nejde jen o to, samozřejmostí je i nutnost umístění sousedních států, často díky snaze zachytit soudobé dění na rozsáhlejších území např. zařazení všech evropských zemí apod. Nejedná se však o pouhou prostou politickou mapu, její úkol a náplň je daleko širší. Přesto je z hlediska analýzy tematických dat nejdůležitější právě umístění soudobých hranic. Jelikož budou mapy zpracovány v prostředí ESRI ArcGis 9.x, byl pokus o analýzu elektronických dat nutností. Ačkoliv autor zaměřil své úsilí několika směry, nevedlo k příliš uspokojivému konci. Data k této tematice totiž nejsou k dispozici v žádné formě. Na vině je mimo jiné i postup, s jakým mapy zachycující dějinnou situaci vznikají.

Historik navrhující mapu není školen v počítačovém zpracování mapy ani v GIS, navíc často nemá k dispozici ani potřebné technické vybavení. Proto navrhuje mapu na papír, kdy později v případě dostatku finančního zabezpečení díla mapu zpracuje nakladatel nebo specializovaná firma. V horším případě musí mapu vyhotovit sám historik kresbou např. tuší či pomocí grafického programu. Ačkoliv je takto zpracována převážná část potenciálně využitelných dat, jedná se především o mapy, které jsou zařazeny v publikacích jako jednotlivosti. U historických atlasů domácí provenience doposud platí, že jsou zpracovávány specializovanou firmou či samotným nakladatelstvím, kteří svá data autorům ani jiným osobám samozřejmě neposkytují. Možnost zakoupení dat je pouze teoretická.

Jednou z dalších možností pak může být využití volně dostupných map z internetových zdrojů. Atlasů zachycujících historii se zde nalézají poměrně mnoho, avšak z velké části je z potenciálního využití diskvalifikuje nízká kvalita a často dokonce značné historické nepřesnosti. Přesto se mezi nimi najdou i výjimky. Např. *The Centennia Historical Atlas*⁷ má poměrně slušnou kvalitu a z historického hlediska je velmi přesný. Jeho výhodou je též existence map pro každý měsíc kalendářního roku již od 11. století. Nevýhodou je, že volně dostupná část zahrnuje pouze rozmezí několika dekad na přelomu 18. a 19. století, ostatní mapy jsou zpoplatněny. V případě užití tohoto zdroje je nutná jak digitalizace, tak i georeference předkládaných dat.

Poslední možností je pak převedení analogové mapy do digitální podoby skenováním a následnými úpravami. Jedná se o poměrně časově náročný způsob, který nemůže zajistit naprostou přesnost, nicméně díky zmíněným skutečnostem je to jediný postup zaručující historicky spolehlivá data pro všechna období dějin. K tomuto účelu lze využít celé řady atlasů s historickou tematikou, jejich určitý výběr je např. uveden v seznamu literatury.

Hranice evropských zemí lze pak po naskenování ověřit kromě vizuálního porovnání s dalšími zdroji také na základě studia literatury, např. díky relativně podrobné studii Evropa v proměnách staletí.⁸ Nicméně jelikož má být tato práce využívána k výuce dějepisu, není důsledné studium hranic a zaznamenání veškerých státních útvarů cílem. Nutná je spíše do značné míry generalizace, aby tak mapa předkládala nejdůležitější údaje oproštěné od informací odvádějících pozornost či komplikujících pochopení mapy.

Analýza tematických dat vyžaduje především důkladné prozkoumání odborné literatury a pramenů. Co se archivních pramenů týče, nebylo v této práci přistoupeno k jejich zpracování. Důvod je jednoduchý. Po zvážení možností a časové náročnosti bylo jednoznačně určeno, že prozkoumání archivních pramenů k vybraným bitvám by bylo možné pouze u práce daleko většího rozsahu než jakou je bakalářská práce.

⁷ *The Centennia Historical Atlas*. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.historicalatlas.com/centennia.html>>

⁸ Hanzák, F.: *Evropa v proměnách století*. Praha 2001.

Problémem zdrojů zabývajících se zvolenými bitvami je především jejich nejednotnost, častá útržkovitost, různá vypovídací hodnota a rozporuplnost podaných informací. Avšak díky kompletaci kapitoly zabývajících se právě analýzou vybraných zdrojů a sestavením historického nástinu lze dosáhnout určitých kompromisů. Velice důležitým se ukázalo být srovnání jednotlivých zdrojů podle hloubky záběru tématu a zvláště typu použitých pramenů. Pokud se pak informace od sebe lišily, což bylo velmi častým problémem, byl využit zdroj založený na věrohodnější a početnější pramenné základně. Ovšem i přesto zůstává u některých titulů přesnost otázkou. Nicméně v našem případě zůstává jedinou možností akceptování situace. Nejčastější vykrytalizování těchto problémů pak nastalo v případě počtu mužů (dělených mnohdy na pěchotu, jezdeckvo a dělostřelectvo) účastnících se bitvy a též v počtech padlých, případně nezvěstných a zajatých.

Historické podklady

Období středověku

Bitva na Lechu (10. 8. 955)

„Neexistuje žádné vítězství než takové, kdy nepřátelé i v duchu uznají, že jsou poraženi.“

Claudius Claudianus, římský spisovatel

„Drtit nepřátele, vidět je padat před námi na tvář, brát jim koně, slyšet bědování jejich žen. To je nejlepší na světě.“

Čingischán, první mongolský chán

Bitva na Lechu, též často označována jako bitva na Lešském poli či bitva na řece Lechu, se odehrála v polovině desátého století jihovýchodně od bavorského města Augsburg. Znamenala s jedinou výjimkou konec éry kočovných nájezdných kmenů, které pustošily po staletí od pádu Římské říše Evropu. Výjimkou byl krátkodobý vpád Mongolů ve třináctém století, který znamenal zkázu především pro potomky Maďarů, poražených v bitvě na Lechu.

Mezi zmíněné kočovné nájezdné kmeny lze zařadit známé Huny v čele s jejich nejmocnějším vládcem Attilou, který pustošil prakticky celou Evropu na konci starověku. Dalším významným kočovným etnikem byli např. Avari, usadivší se v Uherské nížině a v jejím okolí. Od poloviny 6. století do počátku 9. století si dokázali podrobit řadu slovanských kmenů nedávno zde usazených při tzv. stěhování národů. Avari byli částečně poraženi tzv. Sámovou říší, která bývá pokládána za první slovanský státní útvar na našem území, což však není zcela jisté. Nicméně brzy po definitivním pádu Avarů vznikla v oblasti Velkomoravská říše, která v době svého rozkvětu zahrnovala i části Uherské nížiny. Centrum říše se nacházelo na území dnešní jižní Moravy a západního Slovenska. Velkomoravská říše se pak stala obětí vpádu dalšího kočovného etnika – Maďarů. Ti vstoupili do Uherské nížiny na přelomu 9. a 10. století a ihned začali být reálnou hrozbou pro celou západní, střední, ale i jižní Evropu.

Jmenovaná kočovná etnika měla mnoho stejných rysů. Především vždy přicházela z rozsáhlých stepních oblastí Asie. Kromě klasického kočovného způsobu života se často vyznačovala kořistným způsobem obživy, který zaručoval bojovníkům určité bohatství, dostatek stravy a případnou otrockou práci podrobeného obyvatelstva. Usazené převážně zemědělsky orientované obyvatelstvo Evropy, které bylo relativně bohaté, bylo pro tyto kmeny vítaným cílem.

A také cílem poměrně bezbranným. Po úpadku a pádu Římské říše nebyl (kromě Byzance na Balkáně) až na výjimky žádný konsolidovaný státní útvar natolik silný, aby mohl jejich řádění zabránit. Tyto kmeny se navíc vyznačovaly vojenskou taktikou, která měla často nad místními vojsky a jejich způsobem boje v určitých ohledech převahu. Spočívala především ve využívání rychlých koní a krátkých luků s dostatečnou zásobou šípů. Pokud narazily takové oddíly na nepřítele (často pěšího), využívaly rychlého úderu – vystřelení šípů a okamžitého ústupu tak dlouho, až se nepřátelská sestava rozpadla. Velmi výhodná byla tato taktika také pro drancování rozsáhlých krajů, jelikož zaručovala bojovníkům značnou mobilitu a moment překvapení. Tyto faktory doplněné o velký respekt nebo spíše strach pak znamenaly jednoduchá vítězství na bojišti.

Maďaři si v první polovině desátého století zachovávali punc zdatných a obávaných bojovníků. Jejich houfy projížděly střední Evropou, ale často se dostávaly až do Francie a Itálie, aby zde získaly plněním prostředky k obživě a obohacení. Ostatně evropské křesťanské země nesužovali jen oni. Ze severu přicházelo nebezpečí ve formě Vikingů drancujících především pobřeží a díky řekám i vnitrozemí Francie a Anglie, ale i dalších zemí. Z jihu naopak pronikala arabská vojska přinášející muslimskou víru pro „nevěřící psy“. Křesťanská civilizace se ocitla v největším nebezpečí od dob stěhování národů. Nelze se proto divit, že právě v této době sílilo cítění, že nastává očekávaný druhý příchod Krista a s ním spjatý konec světa.

Po několika zdařilých nájezdech, které vyhladily mnohé kraje střední a západní Evropy, se vydalo maďarské vojsko v létě roku 955 na další výpravu údolím Dunaje směrem do Bavorska. Proti nim svolal vojsko významný panovník Východofrancké říše Ota I., který později proslul především založením Svaté říše římské (přetrvávající až do 19. století) poté, co byl korunován papežem na císaře. Ovšem v roce 955 byly starosti Oty zcela jiné. Snažil se postavit co nejsilnější armádu, která by zabránila Maďarům proniknout hlouběji do jeho říše. Sasové byli přitom vázáni bojem se slovanskými kmeny a tak se nedaleko Augsburgu shromáždily především bavorské a francké sbory doplněné pomocným sborem českého spojence Boleslava I. Vojsko mělo za úkol osvobodit obležený Augsburg, kde se hrstka obránců v čele s místním biskupem držela proti mnohonásobné přesile.

Počet mužů bojujících na obou stranách bývá interpretován značně odlišně. Zprávy dobových kronik hovoří o 50 000 maďarských bojovníků a zhruba 10 000 těžkooděných vojáků na německé straně. Některé studie uvádějí střízlivější čísla kolem 7000 vojáků na německé a 8000 jezdců na maďarské straně.⁹ Ovšem jde pouze o velmi hrubé odhady. Zda mají pravdu kroniky, či jde o nadsazení počtu nepřátelských sil, jak bývalo místy zvykem, se již nedozvíme.

Ráno před zahájením boje si panovník i jeho vojsko vyprosili nebeskou podporu a po mši složil Ota slib sv. Vavřinci, do jehož rukou odevzdal život svůj, svého vojska i dalšího osudu střední Evropy. Věděl, že pokud by byl v bitvě poražen, znamenalo by to s nejvyšší

⁹ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s. 9.

pravděpodobností jeho smrt, jelikož rychlým maďarským koním nedokázala těžká jízda uprchnout. Oto seřadil vojsko do linie počínající bavorskými oddíly, za kterými se řadily oddíly francké a švábské mezi nimiž se nacházel i panovník. Zálohu tvořil pomocný český sbor umístěný nedaleko tábora. Bitva mohla být pro spojené síly Oty ztracena ještě dříve než začala. Velkému oddílu mobilní maďarské jízdy se totiž podařilo dostat do týla německých jednotek a nepozorována se přihnala až do blízkosti českých jezdců. Úder přesily byl pro zhruba 1000 mužů českého sboru osudný, vykrvácel v záplavách šípů. Podobně dopadly i blížící se švábské jednotky. Vítězní Maďaři se ovšem vrhli do německého tábora aby zde loupili, což byla zásadní chyba tolikrát se opakující v dějinách válek. Ota dokázal odrazit klamný čelní útok nepřítele a zavelel k napadení zaneprázdněných Maďarů ve svém týlu. Z druhé strany přitom zaútočil vévoda Konrád a maďarské jezdectvo, svírané u tábora ze dvou stran, bylo brzy rozprášeno. Poté Ota nařídil frontální útok proti zbylým Maďarům před svou první linií. I oni byli brzy rozehnáni, když nedokázali použít svou taktiku ostřelování ze vzdálenosti a protivník se k nim dokázal přiblížit dostatečně blízko. V boji muže proti muži pak měly německé jednotky jednoznačnou převahu. Bitva skončila s velkými ztrátami na obou stranách, ovšem maďarská armáda byla prakticky zdecimována. Podobně ale dopadl oddíl český a švábský.¹⁰

Ztráty utržené v bitvě se značně liší, stejně jako počty mužů nastoupených k bitvě. Jejich představení by bylo značně nepřesné, proto raději uvedeme pouze proporcionální ztráty. Ty mohly v táboře Oty I. činit zhruba třetinu mužů. U Maďarů pak byly podstatně vyšší, snad dvě třetiny. Jejich ztráty však vyšplhaly především při ústupu. Někteří historikové se domnívají, že bitva na Lechu byla jen první z několika srážek, které decimovaly maďarské vojsko.¹¹ Další úbytek mužstva prý Maďaři zaznamenali díky rozrušenému domácímu obyvatelstvu útočícímu na drobné hloučky nájezdníků a díky rozvodněným řekám, které museli při soustavném tlaku protivníka překonávat. Do jejich domoviny se vrátila pouze velmi malá část bojovníků.

Porážka takových obřích rozměrů znamenala konec dalších nájezdů. Střední Evropa tak byla po několik staletí až do nájezdu Mongolů ušetřena dalších rychlých útoků kočovných kmenů. Pro samotné Maďary znamenala bitva také významný předěl v dějinách. V důsledku porážky museli opustit kočovný způsob života a relativně rychle přešli k životu zemědělskému. Díky tomu a také díky přijetí křesťanství jakožto významného státotvorného činitele mohl za půl století vzniknout uherský stát, jenž se stal důležitou součástí středoevropského prostoru. Českému království pak byl tento útvar často protivníkem jakož i spojencem. Nicméně ukončení nájezdů znamenalo pro český stát možnost dalšího rozkvětu bez častého zkázonosného plenění.

¹⁰ Tamtéž, s. 10 a 11.

¹¹ Bowlus, Ch.: The Battle of Lechfeld and Its Aftermath. August 955: The End of the Age of Migrations in the Latin West. Aldershot 2006.

Bitva na Moravském poli (26. 8. 1278)

„Války ať vedou jiní, ty, šťastné Rakousko, se zasnubuj.“

rčení užívané pro sňatkovou politiku habsburské dynastie od dob Rudolfa Habsburského

„Král v zápalu boje byl konečně zajat a proti důstojnosti říše po zajetí hned usmrcen; jeho smrti král Rudolf hořce želel a dal pochovati jeho tělo ve Znojmě.“

Petr Žitavský, Zbraslavská kronika

Bitva na Moravském poli, často také nazývaná bitvou u Suchých Krut neboli Dürnkrot, znamenala poslední střetnutí pro krále „železného a zlatého“ Přemysla Otakara II. Stejně tak značila pád Přemyslovců z výslunní evropské politiky a naopak vzestup dosud nepřiliš významných Habsburků.

Vzestup českého krále Přemysla Otakara II. mezi nejvýznamnější evropské panovníky započal již na samém počátku jeho vlády. Po vymření rodu Babenberků po meči si rakouská šlechta roku 1251 zvolila jako nástupce právě Přemysla Otakara, který si získal Rakous a Štýrsko pojistil svatbou s mnohem starší dědičkou těchto zemí Markétou Babenberskou. Tím se však dostal do sporu s uherským králem Bélou IV., který o zmíněné země též usiloval. Tento spor vyústil ve válku vedoucí až k bitvě u Kressenbrunn, kde český panovník jednoznačně zvítězil. Paradoxně leží kressenbrunnské bojiště, jakožto místo nejvýznamnějšího vojenského vítězství Přemysla, jen několik kilometrů od oblasti na níž proběhla jeho rozhodující vojenská porážka. Uherské království však chtěl získat na svou stranu a mimo jiné i proto se rozhodl rozvést se s Markétou Babenberskou a oženit se s Bélovou vnučkou Kunhutou. Přemysl Otakar pokračoval v získávání dalších zemí mírovou cestou. Mezi nejvýznamnější patřily Korutany, Kraňsko či Chebsko. V domácí politice byl ovšem neústupným a tvrdým panovníkem, který se snažil posilnit panovnickou moc na úkor šlechty. Ta se ovšem proti jeho autoritativní vládě vzbouřila, což nakonec přispělo k jeho konci na Moravském poli.

Přemysl Otakar II. začal po smrti císaře Svaté říše římské Richarda Cornwallského vážně uvažovat o císařské koruně. Ovšem volitelé císaře, říšští kurfiřti, chtěli zvolit slabého panovníka, tak aby nezasahoval do jejich vnitřních záležitostí. Přemysl, který byl znám svou ráznou vládou, pro ně rozhodně nebyl tím pravým, zvláště když jeho moc byla v Říši již tak značná. Volba tedy padla na dosud nevýznamného Habsburka Rudolfa. Přemysl byl tímto rozhodnutím uražen a volbu nerespektoval. Rudolf na oplátku zpochybnil jeho držení alpských zemí a za této situace již nebyla možná mírová cesta. Když však roku 1276 vtrhl Rudolf do Rakouska, zradila Přemysla nejen

rakouská, ale i česká šlechta v čele s Vítkovci a Borešem z Riesenburka. Král musel uznat porážku a podřídit se Rudolfovi. Avšak i císař věděl, že se jedná jen o dočasné řešení, jelikož byl přesvědčen o Přemyslově budoucí snaze o odvetu. Brzy po porážce vzbouřené šlechty došlo k definitivní roztržce mezi oběma panovníky. Rudolf uvalil na Přemysla říšskou klatbu a pohnul papeže aby učinil totéž. Začal sbírat vojsko z celé Říše a získal též pomoc od uherského krále. V tomto momentě se mohl Přemysl spolehnout pouze na větší část české šlechty, několik bavorských oddílů a pochybnou pomoc některých rakouských šlechticů a měst. Přesto započal jako první útočné akce, když obléhal rakouská příhraniční města, ovšem víceméně bez úspěchu. Nastalý Rudolfův postup od Vídně směrem na Moravu se pokusil Přemysl zablokovat u vesnice Suché Kruty. Podmínky pro rytířské střetnutí zde byly nadmíru příznivé. Jednalo se totiž o pláň bez významnějších terénních nerovností.

Vojsko Přemysla Otakara II. bývá odhadováno na 25 000 mužů, z čehož bylo 1000 těžkooděnců, tedy rytířské jízdy v plné zbroji. Rudolfova armáda byla početně silnější, snad více než 30 000 mužů, nicméně počet rytířů byl o poznání menší, nejspíše 300 až 550 těchto obrněných šlechticů.¹² Početní převaha císařova vojska proto nemusela být zásadní, jelikož těžká jízda byla ve 13. století nejdůležitější součástí armády, často rozhodující svým drtivým útokem celé bitvy i války.

Přemysl rozestavil své vojsko do tří sledů podle dobových zvyklostí. V prvním stáli Čechové a Moravané pod vedením Miloty z Dědic, druhý, v jehož čele stál sám panovník, byl složený z jednotek z Durynska, Míšeňska, Braniborska a Bavorska a třetí pak tvořili lehké jednotky Poláků a Slezanů. Rudolf rozložil vojsko stejně, v první linii byla lehká uherská a kumánská jízda, ve druhé Rakušané a třetí tvořily jednotky z Říše.¹³ Kromě toho však císař sáhl ke lsti a umístil asi 250 jezdců, z toho zhruba 60 těžkooděnců do zálohy, aby v průběhu bitvy napadl křídlo nepřítele a způsobil tak zmatek. Taková lest byla sice praktická, nicméně odporovala soudobému pojetí rytířské cti, jelikož úskoky nebyly považovány za hodné rytíře. Také proto nechtěl oddíl nikdo vést a jmenování velitelé se za to svým spolubojovníkům omlouvali.

Ačkoliv se o bitvě samotné dochovalo mnoho zpráv, je její přesný průběh nejasný. Jisté je, že započala na den sv. Rufa, přesněji v 09.00 útokem lehké kumánské a uherské jízdy. Tu vystřídaly rakouské jednotky, které Přemysl se svým druhým vojem zatlačil zpět. Na to reagoval Rudolf se svým třetím šikem, výsledek byl na vážkách, ale než mohlo být rozhodnuto, zaútočila ze zálohy zmíněná malá jednotka na pravé křídlo českého krále. Nečekaný a v dobovém pojetí i nerytířský útok z boku vyvolal značný zmatek. Poté, co si situaci uvědomil Milota z Dědic, pokusil se tuto protivníkovou jednotku se svými jezdci obklíčit, ovšem ve všeobecném chaosu bylo jeho počínání považováno za zradu. Od toho byl již jen krok k úplnému rozvratu armády českého krále a jejímu útěku z bojiště. Přemyslova armáda nejspíše doplatila na nedávné povstání části šlechty,

¹² Kofránková, V.: 26. 8. 1278. Moravské pole. Praha 2006, s. 64.

¹³ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s. 30.

jelikož zrada patřila mezi první myšlenky, které vyvstaly v myslích bojovníků. Na bojišti vytrvaly jen nejvěrnější válečníci pokoušející se krále chránit až do hořkého konce. Přemysl Otakar II. byl sražen z koně, oloupen o zbroj a ubit protivníkovými vojáky.¹⁴

Smrt krále na bojišti bývala v těchto dobách výjimečná, ačkoliv se panovníci účastnili přímo boje. Většinou byli spolu se šlechtici zajímáni a později prodáváni za vysoké výkupné. Proto padl stín podezření na Rudolfa, kterému se Přemyslova smrt velice hodila. To jsou však jen spekulace, navíc se Rudolf ihned po bitvě hájil tím, že rozkázal ušetřit život českého krále. Ostatně v pozdějších dobách se rozmohla řada spekulací, např. Milota z Dědic byl zvláště během 19. století označován za národního zrádce, který opustil krále v nejprudším boji.

Poražené vojsko utrpělo při ústupu značné ztráty, padlo možná až 12 000 mužů, jak popisuje Rudolf Habsburský. Každopádně však znamenala porážka tragické období pro české země, tzv. „zlá léta“. Vládla zde všeobecná anarchie a hlad doprovázený loupením okupačních oddílů i částí domácí šlechty. Nedospělý syn Přemysla Otakara Václav se dostal do rukou mocných klik v čele se Závišem z Falkenštejna, ale i císaře Rudolfa. Navíc byla zpochybněna územní celistvost českých zemí. Kritická situace trvala několik let, ovšem po jejím ukončení se české země znovu staly silnou středoevropskou mocností. Ačkoliv rakouské země byly již natrvalo habsburskou doménou, zisk polské a uherské koruny za vlády Václava II. znamenal dočasný návrat Přemyslovců na výsluní.

Bitvou na Moravském poli zajistil Rudolf Habsburský své postavení, ale i budoucí postavení svého rodu. Díky ní se zbavil svého největšího protivníka a definitivně zajistil své panství v Rakousích a Štýrsku, které se tak staly tzv. dědičnými habsburskými zeměmi. Ty vytrvaly v rukou tohoto perspektivního rodu až do dvacátého století.

První pokus českého krále o vpravdě evropskou politiku skončil dramatickým neúspěchem. Nicméně doba, kdy se evropská politika bude za vlády Karla IV. řídit z Prahy, měla již brzy nastat.

Bitva na Vítkově (14. 7. 1420)

„*Nikoho neživte!*“

husitský bojový pokřik

„*Nechcem trpěti mezi sebou nevěrných, neposlušných, lhářuov, zlodějův, kostkárův, loupežníkův, plundréruov, opilcuov, lajčí, smilníkuov, cizoložníkuov... ty všeckny z sebe chceme puditi a honiti, nad nimi popravovati... mrskati, bíti i zabíjeti, stínati, věšeti, topiti, páliťi i všemi pomstami mstíti,*

¹⁴ Kofránková, V.: 26. 8. 1278. Moravské pole. Praha 2006, s. 65 až 67.

„kteréž pomsty na zlé slušejí vedlé zákona Božího, nižádných osob nevynímajíce ze všech stavuov, mužského i ženského pohlaví.“

tzv. Žižkův vojenský řád

Vrch Vítkov, nazývaný již po několika letech od bitvy na Vítkově Žižkov, se stal prvním významným vojenským vítězstvím husitů. Díky němu se mohla nadále rozvíjet husitská revoluce, období českých dějin, které dosud vyvolává řadu kontroverzí. Bitva samotná se dá nazvat spíše drobnou srážkou, kdy na obou stranách bojovalo maximálně několik set mužů. Ovšem díky porážce na Vítkově byla mnohatisícová armáda Zikmunda Lucemburského přinucena opustit Čechy, čímž se otevřel prostor pro pokračování období husitských válek.

Příčiny vedoucí k bitvě na Vítkově lze hledat mnoho let nazpět v době, kdy v Betlémské kapli v Praze začal kázat kněz a následně i rektor místní univerzity Jan Hus. Ten se seznamuje s prací teologa na Oxfordské univerzitě, Johna Wyckliffa, pokoušejícího se radikální cestou řešit problémy v katolické církvi. Díky nim se radikalizuje i sám Hus. Jeho obhajobě wickliffových názorů (prohlášených za bludné) se neúspěšně postavil pražský arcibiskup, neboť v té době byl Hus podporován samotným českým králem Václavem IV. Roku 1409 byl i díky Husovi změněn poměr hlasů na univerzitě tzv. Dekretem kutnohorským, kdy oproti minulosti získalo dominantní postavení při rozhodování na univerzitě české etnikum. To vedlo k odchodu značné části zahraničních studentů a učitelů a znatelnému úpadku univerzity. Nicméně později (zvláště během národního obrození, ale i v samostatné Československé republice) byl Hus za tento krok vyzdvihován jakožto vlastenec a ochránce českých zájmů, což je samozřejmě hrubé zkreslení dějin, jelikož tehdejší motivy Jana Husa byly vzdáleny těmito ideálům. Jedním z důsledků Dekretu kutnohorského bylo, že Hus, prohlášený brzy nato rektorem, tak získal na univerzitě se svou reformní skupinou rozhodující slovo. Dlouho jej však neužil, jelikož po pouličních bouřích a dlouhotrvajících sporech mezi arcibiskupem a Husem, prohlášeným za kačíře, vyhlásil papež nad Prahou tzv. interdikt, tedy zákaz konání bohoslužeb a udělování svátostí, pokud se bude Hus v Praze nadále zdržovat. V tu chvíli opustil Jana Husa i panovník a tak mu nezbylo než se uchýlit na „venkov“. Roku 1414 pak započal koncil v Kostnici, který měl za úkol vyřešit papežské schizma, tedy stav, kdy v jednom okamžiku drželi papežský titul dva či dokonce více kardinálů podporovaných různými evropskými politickými proudy. Jedním z vedlejších bodů koncilu byl i případ Jana Husa. Ten se pod ochranným glejtem Zikmunda Lucemburského dostavil do Kostnice (glejt byl určen na ochranu během cesty, nikoliv na ochranu při soudu, což bývá často zaměňováno), kde se pokusil obhajovat své učení. Avšak po právní stránce neměl na obhajobu nárok. Poté co neodvolal své učení, byl předán světské moci, která jej dala 6. července 1415

jakožto kacíře upálit. Celý proces byl veden podle platného církevního práva a nebyl tedy vykonstruovaným soudem, jak bývá nezdědka uváděno.¹⁵

Pokud se však soudci procesu s Janem Husem obávali další hereze a destabilizace soudobé společnosti, které již byly díky několika významným sektám té doby známé, pak je měla spíše smrt českého kazatele přinést. Od roku 1415 se aktivity stoupců Jana Husa stupňují. V roce 1419 po tzv. První pražské defenestraci se Praha víceméně dostává do rukou kališníků a brzy nato umírá král Václav, stížen patrně při zvěsti o smrti novoměstských konšelů mrtvicí. Dědicem českého trůnu se stal jeho bratr Zikmund Lucemburský, uherský a římský král, označovaný současníky, ale zvláště zastánci husitské revoluce v 19. a 20. století jako „liška ryšavá“. Oproti Václavovi se v politických záležitostech daleko více podobal svému otci Karlu IV. Přesto mělo být prosazení jeho vlády nad českými zeměmi a především jejich jádrem značně problematické a zaměstnalo jej po celý zbytek života. Zikmund se nicméně velice zasloužil o přerušování dlouhého období papežského schizmatu, což bývá kvitováno jak jeho současníky, tak i historiky.

Situace v Čechách se však vymkla Zikmundovi z rukou. Vytvořila se proti němu silná, především husitská opozice, která každým měsícem získávala na svou stranu další města a oblasti. Husitské hnutí se však toz dělilo na dva jasně identifikovatelné proudy – radikály a umírněné. Právě radikálové měli hrát ve vojenské stránce revoluce největší roli. V roce 1420 založili Tábor, kde se zprvu (ale pouze dočasně) všichni členové zřekli soukromého majetku. To byl jeden z předních důvodů, proč z převážně náboženského hnutí učinila marxistická historiografie hnutí sociální. Husitství však chtělo především reformovat církevní záležitosti a přiblížit světský život k příkladu, který dávala Bible.

Roku 1420 zvítězil Jan Žižka z Trocnova, nižší šlechtic a také člen lapkovské tlupy, v relativně nevýznamné srážce u Sudoměře, která však ukázala možnosti vozové hradby a jejího využití dokonce i vůči obávanému těžkému jezdeckému. Husitské hnutí však bylo značně rozštěpené a dokázalo se sjednotit pouze při hrozícím útoku zvenčí. Tím prvním byla křížová výprava namířená proti kališnickým kacírům, jejíž organizace i vedení se chopil Zikmund Lucemburský. Předpokládal, že silnou armádou dokáže lehce zlomit odpor husitských přívrženců a nastolit v zemi znovu pořádek, což by mu zajistilo uznání trůnu v podstatě všemi významnými skupinami, šlechtou i městy. Důvodem tohoto činu bylo odmítnutí jeho nároku na trůn částí kališnické šlechty a také Prahou.

Zprvu se Zikmund vydal s menší armádou do Kutné Hory, bohatého střediska těžby stříbra. Doufal, že jeho pouhý příchod v čele vojska přiměje všechny spurné protivníky podvolit se jeho moci. Praha vyslala své zástupce, kteří se pokusili dojednat smír a slíbili otevřít Zikmundovi své brány. Panovník se však přepočítal, když s poselstvem jednal velmi tvrdě a vyžadoval odzbrojení pražských oddílů. Pražané se poté rozhodli pro odpor a požádali všechna významná husitská města

¹⁵ Více o procesu, jeho formě a dopadech na další události např. Kejř, J.: Husův proces. Praha 2000.

o pomoc. Ta byla značná a tak mohli postavit na obranu městských hradeb asi 9000 mužů, což bylo víc než dost. Problematickými se však staly dvě pevnosti držené posádkami, které zůstaly věrné Zikmundovi. Prvním byl Vyšehrad, ovládající od jihu část přístupů k městu a druhým Pražský hrad, ovládající levý břeh řeky. Husitští hejtmani si uvědomovali, že právě Pražský hrad představuje velkou hrozbu. Oblehli jej proto a pokusili se vyhladovět jeho obránce. Tato taktika slavila téměř úspěch, když byla posádka nucena pojídat dokonce i listy vinné révy. V poslední chvíli zachránil Pražský hrad klamným manévrem Zikmund, když se mu podařilo dodat za hradby značné množství potravin i střelného prachu. Obléhání tím pádem ztratilo smysl a proto husité vyklidili a vypálili Malou Stranu a stáhli se za řeku. Zikmundovi se dařilo soustředit křižácké vojsko pouze pozvolna, což dávalo obráncům čas na přípravy. V této době se také dočkal konečného znění text nazývaný jako tzv. Čtyři artikuly pražské. Jejich obsahem bylo přijímání pod obojí způsobou, svobodné hlásání slova Božího, tedy ve svém důsledku zajištění výkladu husitského pohledu, dále zákaz světského panování kněží a důsledné trestání smrtelných hříchů. Tyto základní body husitských názorů se též staly požadavky husitů vůči katolickému okolí. Zásady těchto myšlenek se snažili husité prosazovat někdy mírově, jindy však krvavou cestou. Husité se však nevyčlenili z katolické církve, pouze se pasovali do pozice dokonalejších katolíků, jimž se dostalo milosti zjevení závazných pravidel křesťanského života. Myšlenka, že byl k tomuto účelu vybrán právě český národ, je dnes nazývána český mesianismus a vedla k pocitu národní výlučnosti.¹⁶

Pro nepřístupnost hradeb města z pravého břehu řeky, z důvodu značného počtu obránců na hradbách a též díky snaze Zikmunda o pokojnější převzetí moci, které mu zaručovalo pozdější bezproblémové korunování na českého krále, se rozhodl následník trůnu město vyhladovět. Nahrávala mu k tomu skutečnost, že držel většinu přístupových tras k městu. Úplnému obklíčení však bránila malá pevnůstka na vrchu Vítkov, kterou nechal Žižka v posledních dnech urychleně vybudovat. Tvrz stála na samotném vrcholu kopce, kdy příkré svahy ze tří stran zajišťovaly její přirozenou obranu. Útok, zvláště jízdní, mohl být veden pouze po pozvolnějším východním svahu. Proto nechal Žižka na úzkém hřebenu vykopat tři příkopy určené především jako překážka pro koně.

Na začátku července se podařilo soustředit celou křižáckou armádu. Lze odhadnout přibližně na 30 000 mužů. Přes tuto značnou převahu měli méně početní obránci Prahy (asi 9000 mužů) na své straně městské hradby. Ovšem bitva, či spíše srážka se měla uskutečnit jen mezi několika desítkami, v pozdější fázi až několika stovkami husitských, přesněji tábořských bojovníků a několika sty křižáckých jezdců.¹⁷

Strategická poloha Vítkova byla pro oblehání natolik značná, že se Zikmund rozhodnul předvést z větší částí armády klamný pokus o útok, přičemž menší oddíl se měl mezitím

¹⁶ Čornej, P.: Lipanská křižovatka: Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy. Praha 1992, s. 14 a 15.

¹⁷ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s. 47 až 54.

nepozorovaně dostat na druhou stranu řeky a zaútočit na tvrz. Až do této fáze mu vycházel plán dobře. Samotný útok jezdeckva se však zpomalil na úzkém hřbetu a uvíznul na vyhloubených příkopech. Sesednuvší jezdci dokázali přes prvotní zaváhání ztéci na některých místech opevnění a výsledek bitvy byl na vážkách. Mezi několika desítkami obránců bojoval i Žižka, který byl málem zajat. V poslední chvíli však přispěchala na pomoc posila z Prahy. Velitelé obrany si konečně na naléhání Žižkových posílů uvědomili, že se rozhodující část bitvy odehrává na jiných místech, než řada z nich očekávala. Několik set bojovníků napadlo útočníky z jižní straně pokryté vinohrady, což znamenalo paniku a následný útek zbylých křižáků. Na Vítkovském vrchu, ale i pod jeho svahy bylo napočítáno 144 mrtvých útočníků. Mnoho z nich bylo zabito až po boji, ježikož husité nebrali žádné zajatce. Ztráty na husitské straně nejsou známy, lze je ale odhadnout maximálně na několik desítek.¹⁸

Porážka na Vítkově znamenala značné snížení morálky křižáckého vojska. Zikmund si toho byl dobře vědom a proto nechal velmi brzy celou nepoužitelnou armádu rozpustit. Nicméně ještě předtím využil záštity vojska a svého pobytu na Pražském hradě k slavnostní korunovaci ve Svatovítské katedrále za přítomnosti 24 českých a moravských pánů. Tento akt byl také jediným Zikmundovým úspěchem z celé kampaně. Naopak pro husitskou stranu představovalo vítězství významnou vzpruhu a bylo morální pomocí bojovníkům, když se ocitli tvář v tvář početní přesile. Vítězství na Vítkově však především znamenalo pokračování a rozvoj husitské revoluce i postupné posilování jeho radikálních složek.

Bitva u Lipan (30. 5. 1434)

„Smažme husitskou válku z naší historie, i zhasne sláva českého národa. Ta jediná doba váží více než ostatní naše dějství, ba více, než celé věky čínské říše.“ K. H. Borovský

„Husité ... chasa zlodějův, zákeřníkův, buřičův a zlosynův, jejichž přední úmysl byl svévoli činiti, tvrze, kláštery a kostely rozbíjeti, drancovati a páliiti.“ F. M. Pelcl

Za konec husitského období bývá často pokládána bitva u Lipan. Takové ohraničení je však možné pouze pro dobu husitských válek, husitské období mělo svým způsobem pokračovat a postupně doznívat např. i za panování tzv. husitského krále Jiřího z Poděbrad. Přesto byla bitva u Lipan přelomovým bodem českých dějin. Znamenala porážku radikálního husitského křídla

¹⁸ Tamtéž, s. 52 až 54.

spojenou armádou umírněných husitů a věrných katolíků, což značilo konec válečného strádání, úpadku státu v mnoha směrech a též ukončení zahraniční izolace.

České země prošly od bitvy na Vítkově řadou těžkých zkoušek v nichž byla ohrožena i samotná celistvost českých zemí. Husitská revoluce totiž probíhala převážně v Čechách, na Moravu zasahovala jen částečně a ve Slezsku i Lužici se nezachytila prakticky vůbec. Zikmund Lucemburský se ve snaze získat podporu pro svou válku s husity uchýlil i k udělení Moravy v léno Albrechtu Habsburskému. Pro obyvatelstvo Slezska a Lužice pak husitské bouře představovaly cizorodý a heretický prvek, který tříštil myšlenku jednoty s ostatními zeměmi Koruny české.

Během roku 1420 a 1421 kapitulovaly Zikmundovy posádky na Vyšehradě a Pražském hradě, čímž se Praha vymanila z obtížného sevření. U Vyšehradu byla přítom svedena další bitva, když se Zikmund pokoušel zásobovat obklíčený hrad. Toto střetnutí znamenalo konec přímého ohrožení hlavního města království. Husitům, ať už radikálním či umírněným, se dařilo získávat mírovou či válečnou cestou řadu významných měst, ovšem až do konce husitské revoluce zůstávala řada důležitých středisek v Čechách v rukou katolíků. Ti dokázali udržet mnohá svá panství přes snahu silných husitských oddílů o jejich dobytí. Husitskému rabování a plenění však zabránit nedokázali. Tyto praktiky díky přibívajícimu počtu bojovníků a ruku v ruce s chudnutím země sílily a postihovaly na konci husitské války jak katolické domény, tak i panství husitská.

Když na podzim roku 1424 zemřel nejschopnější husitský vojevůdce Žižka, bylo již zřejmé, že jednotu husitských sil je možná pouze v případě vnějšího ohrožení. Postupně se profilovaly husitské svazy, z nichž nejvýznamnějšími se staly pražský, tábořský, sirotčí a žateckolounský. Ty mezi sebou vedly časté spory, nezřídka doplňované i vojenským řešením. Na přelomu dvacátých a třicátých let byly na vrcholu husitská tzv. polní vojska, mohutné vojenské útvary složené z profesionálních bojovníků. Jejich počet byl však tak veliký, že je nedokázaly oslabené Čechy ani Morava dostatečně zásobovat. Řešením se proto staly tzv. rejzy, nazývané též „spanilé jízdy“, což byly výpravy za hranice českých zemí za účelem zajištění obživy polním vojskům. Jako jedna z příčin konání těchto tažení bývá též nezřídka udávána snaha šířit husitskou víru a ideály za hranicemi Čech a Moravy. Nelze však pochybovat o tom, že prvotním a nejdůležitějším faktorem vedoucím k tzv. rejzám byla potřeba zajištění obživy způsobem, který měl daleko k ideálům - drancování okolních krajů. Legendy o vítání husitů místním obyvatelstvem jsou pak jen smyšlenkou živenou především v 19. století, ale také v marxistické historiografii. Některé „spanilé jízdy“ však měly i jiný charakter, kdy se např. nechávala část polního vojska najmout za žold do služeb okolních panovníků. Tak se v žoldu polského krále dostala sirotčí vojska až na pobřeží Baltského moře. Během bojů s jednotkami řádu německých rytířů se přitom vyznačovala značnou zkušeností, během plenění a vypalování jejich území naopak příkladnou důsledností.

Po porážce páté křížové výpravy došlo mezi husity a katolickou církví k řadě jednání, které postupně vedly ke smířování a kompromisům. Zahájení církevního koncilu v Basileji vše urychlilo. Zástupci koncilu se předběžně dohodli na podmínkách, za nichž mohlo dojít k trvalému míru a

zároveň i jistého uznání husitského hnutí. Neustálou válkou devastované české země byly na pokraji hospodářských sil a další boje s vnějším nepřítelem nemohly husitům přinést konečné vítězství. Husitská šlechta si přála mír z důvodu hospodářské konsolidace a také snahy o uznání majetků, které si během nepokojných let přivlastnila zábořem především církevních statků. Navíc si umírněné husitské panstvo chtělo upevnit své pozice vůči radikálům. Ve stejné pozici se ocitla řada husitských měst. Představitelé katolíků v zemi ztratili od začátku husitských válek své postavení, a proto by též rádi uvítali mír a dohodu kališníků s papežem a vyhnuli se tak dalším pokusům polních vojsk o jejich zničení případně podlomení hospodářské soběstačnosti. Úspěšné jednání s koncilem a papežskou kurií si tedy přála převážná část vedoucích osobností a uskupení v Čechách. Jiný názor ovšem měli představitelé radikálů – husitské levice, které zastupoval především táborský a sirotčí svaz. Byli si sice vědomi neudržitelnosti stávající situace, propukajícího hladomoru a všeobecného strádání, nicméně z ideového hlediska nestrpěli žádné kompromisy a nechtěli katolickým představitelům nijak ustoupit. Snad ještě důležitějším faktorem vedoucím k odmítnutí dohod pak byla existence polních vojsk. Koncil žádal jejich rozpuštění, stejná myšlenka se stále častěji skoňovala i v Čechách, ovšem táborský a sirotčí svaz to zásadně odmítal. Předně by poklesla jejich vojenská moc a dále se tisícíhlavé zástupy profesionálních bojovníků obávaly o svou další existenci a vojenský způsob života jemuž navykly.

Husitští radikálové oblehli v létě roku 1433 významné katolické město Plzeň. V téže době se však definitivně ukázalo, že pokrok v jednáních není díky postojům radikální husitské frakce možný. Mocenská stabilita mezi umírněnými husity a radikály byla narušena, jelikož celá řada dosavadních spojenců táborského a sirotčího svazu přeběhla do tábora umírněných kališníků. Těm se podařilo vyřadit nejvýznamnějšího spojence radikálů – Nové Město pražské, které až dosud blokovalo Staré Město jakožto stoupence umírněných husitů. V téže době skončilo neúspěšné obléhání Plzně, které trvalo téměř deset měsíců. Polní vojska se poté začala připravovat na střetnutí spojené husitské pravice, husitského středu a katolíků.

V květnu roku 1434 se pokusily spojené sirotčí a táborské oddíly obsadit Prahu, ale již brzy nato se musely stáhnout, jelikož se proti nim začalo formovat silné vojsko. Do jeho vedení se dostal Diviš Bořek z Miletínka, zkušený husitský velitel. Táborská a sirotčí vojska měla časovou výhodu a proto zaujala vynikající postavení na půl cesty mezi Českým Brodem a Kouřimí, nedaleko vesnice Lipany. Postavili vozovou hradbu na stráni, kde byly dostatečné vodní zdroje a i okolní terén byl pro obranné postavení velice vhodný. Oproti nim musela vojska koalice umírněných husitů a katolíků rozložit svou vozovou hradbu na rovině. Diviši Bořku z Miletínka a dalším velitelům bylo zřejmé, že útok proti návrší a vozům ve statické pozici by se rovnal katastrofě. Z vojenského hlediska nastala patová situace, jelikož husitská vojenská taktika byla založena především na defenzívě a neproniknutelnosti linie vozů. Ty doplňovaly ve spojích mezi vozy houfnice, tarasnice, píšťaly či hákovnice, což byly střelné zbraně krátkého a středního dosahu, jež měly díky hluku a mrakům kouře větší zastrašovací než smrtonosný efekt. Další husitské zbraně

byly uzpůsobeny tak, že doplňovaly výhodu, kterou zajišťovalo pohyblivé opevnění. Byla to právě čistě defenzivní taktika, která slavila takový úspěch proti vojskům vyslaných z mnoha evropských zemí, udržujících však stále rytířské způsoby boje a pokoušejících se často přímým útokem proti vozové hradbě husity porazit. U Lipan však byla situace odlišná. Obě strany používaly stejnou taktiku, obě si byly vědomy toho, že pouze obrana uvnitř řetězce vozů zajišťuje vítězství.

Krátce před bojem došlo k poslednímu nezdařenému pokusu obou stran o vyjednávání, dohoda však díky rozdílnosti názorů nebyla možná. Na vrcholu návrší stálo za vozovou hradbou radikálů zhruba 10 000 mužů, spojené oddíly českých katolíků a umírněných kališníků čítaly kolem 12 500 mužů. Koalice měla mít převahu i v jízdě, počet jezdců bývá odhadován na 1200, radikálové měli mít k dispozici pouze 700 jezdců.¹⁹

V pozdním nedělním odpoledni 30. května 1434 se blížila k místu postavení obou armád jarní bouře. Hejtmané radikálního husitského křídla dali v tomto momentě pokyn k zahájení palby z houfnic. Věděli, že na tak velkou vzdálenost, která dělila obě vozové hradby, bude střelba téměř neúčinná, ale očekávali dopad na morálku v protivníkově táboře. Tak se také stalo, přicházející bouře spolu s palbou sirotčích a táborských děl znamenala šíření strachu a paniky v táboře koalice. Situaci se velitelům podařilo zvládnout jen s vypětím všech sil. Věděli, že již nemohou vyčkávat a proto zorganizovali oddíly podle plánu Diviše Bořka z Miletínka a připravili se k boji. Velitel koaličních sil byl zkušený bojovník a proto by ho ani nenapadlo útočit proti uzavřené vozové hradbě. Rozhodl však útok předstírat. Vysunul početný pěší oddíl proti vozové hradbě radikálů, avšak jeho nástup měl pouze krýt rozevírání sestavy vozů. Ty se daly do pohybu směrem k protivníkovi, avšak po vypálení salvy z houfnic se obrátily a prchaly spolu s pěchotou severním směrem, tedy co nejdále od sirotčích a táborských jednotek. V táboře radikálů zavládlo nadšení. Když se otočil a začal prchat i krycí pěší oddíl koalice, rozevřeli na příkaz velitele Prokopa Holého vozovou hradbu a dali se do pronásledování protivníka.²⁰

Situace vypadala v této fázi bitvy jednoznačně: spojená vojska katolíků a umírněných husitů prchala a za nimi se hrnula větší část oddílů radikálů. Jízda radikálního křídla pod vedením Jana Čapka ze Sán objela protivníkovy vozy s úmyslem zastavit jejich ústup, aby tak mohla pěchota prchající dostihnout a zasadit jim smrtelnou ránu. Když však Jan Čapek docválal k předním vozům, čekalo ho nemilé překvapení. Postavila se mu totiž na odpor protivníkovy jízda. Ve stejné době se zastavily ujíždějící vozy a z mezer mezi nimi začaly proti dosud útočící táborské a sirotčí pěchotě roztažené a rozdrobené za běhu vystupovat uspořádané oddíly koalice.²¹ To však nebyla celá lest, kterou Diviš Bořek na nepřátele přichystal. Při ústupu též „prchaly“ některé oddíly různými směry, čímž měly naznačit úplný zmatek a kolaps koaličního vojska. Ovšem jejich útek byl předem naplánován a tyto síly, v jejichž čele stálo asi 200 jezdců, se skryly v blízkých

¹⁹ Čornej, P.: Lipanská křižovatka: Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy. Praha 1992, s. 180 a 181.

²⁰ Kuffner, H.: Bitva u Lipan 30. května 1434. Český Brod 1920, s. 50.

²¹ Čornej, P.: Lipanská křižovatka: Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy. Praha 1992, s. 189.

roklínách a terénních nerovnostech. Nechaly pak kolem sebe postupovat pěchotu i jízdu radikálů, když pronásledovala hlavní koaliční voj, avšak až byly tyto síly dostatečně daleko, zaútočily skryté jednotky směrem k vozové hradbě radikálů. Tu měly za úkol strážit pouze záložní jednotky, které nedokázaly zamezit průniku útočníků a převrácení několika vozů.²² Průnik nepřátel do vlastní vozové hradby znamenal téměř jistou porážku. O jejich vytlačení se proto pokoušely jednotky radikálů ze všech sil, ale byly vždy odrazeny. Nepomohl ani návrat nyní ustupujícího hlavního voje, který původně vyrazil z vozové hradby k pronásledování koaličních vojsk. Byl totiž již částečně poražen a navíc mu byly v patách značné síly protivníka. Konec bitvy pak byl ve znamení útěku radikálních sil při značných ztrátách na životech. Uvnitř prolomené vozové hradby padl i vůdce radikálů Prokop Holý.²³

Ztráty bývají odhadovány zhruba na 200 mužů v řadách katolicko-kališnické koalice a zhruba 1300 mrtvých na straně poražených vojsk sirotčích a táborských. Dalších 700 zajatých členů radikálních polních obcí bylo v nedalekých stodolách upáleno, čímž se koaliční představitelé krutě zbavili potencionálních problémů, které by masy profesionálních válečníků v budoucnu představovaly.²⁴

Přestože bitva u Lipan byla drtivou porážku radikálních husitských sil, neznamenal jejich naprosté zničení. Politická moc husitské levice však natolik poklesla, že již nikdy neměla velký vliv na dění v českých zemích. Tato skutečnost v důsledku znamenala dohodu se Zikmundem Lucemburským a zástupci papeže i koncilu. Otevřela se tím cesta ke kompaktátům a náboženské svobodě na území zemí Koruny české.

Bitvou u Lipan se svým způsobem uzavírá období husitských válek. Ty přinesly českým zemím důležitou novinku – husitské náboženství s jeho snahou o morální obrodu západní křesťanské společnosti zapojením celého spektra obyvatelstva uvědomujícího si nutnost nápravy. Tento pokus, ať už jej hodnotíme jako vydařený či nikoliv, byl však draze zaplacen. Důsledky husitských bouří neznamenal jen hospodářský úpadek zemí Koruny české, ale i přerušování většiny styků se zahraničím, které se snažil pracně a nepříteli úspěšně navracet do původního pořádku Jiří z Poděbrad. Úplné prolomení nepříznivého stavu přitom přišlo až za Jagellonců. Největší škody však nastaly v oblasti vzdělanosti a kultury. Úpadek univerzity započatý za rektora Jana Husa byl ještě prohlouben během válek a znamenal její částečné uzavření a značnou degradaci její úrovně. Velké množství škol v českých a moravských městech bylo díky nastalým poměrům nuceno ukončit činnost. Daleko hůře však dopadla tehdejší centra vzdělanosti a kultury – kláštery. Většina jich byla naprosto zničena a vypálena do základů. Husity k tomu vedla nejen snaha o zbavení církve jejího majetku, ale např. také pragmatické zabránění jejich statků k vlastnímu užití. Při plenění klášterů bylo zavražděno až několik tisíc řeholníků a řeholnic. Za rabování a boření klášterů a

²² Kuffner, H.: Bitva u Lipan 30. května 1434. Český Brod 1920, s. 57.

²³ Čornej, P.: Lipanská křižovatka: Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy. Praha 1992, s. 189.

²⁴ Tamtéž, s. 193.

mnoha kostelů byla navždy zničena řada literárních či výtvarných děl. S dlouhou válkou a oslabením pozice katolické církve a vyšší šlechty jakožto mecenášů umění odcházeli ze země umělci, ale i stavitelé. Všechny tyto škody přitom nebylo možné napravit jen během několika poválečných let.

Období husitských válek bylo značně zdeformováno náhledem, jaký si na něj udělala obrozenecká společnost 19. století. Tento pohled do historie byl značně nekritický až oslavný. Boj husitů s katolíky byl pojmán jakožto boj Čechů proti Němcům, což však dokumentuje spíše názory obrozenců na národní dějiny než skutečné dění v období vrcholného středověku. Budování nepřesných názorů na husitství pak pokračovalo za První republiky, kdy se do jeho čela postavil i prezident Masaryk, což vedlo ke konfliktům s výraznou německou menšinou a katolickou církví. Posledním pokusem o využití (až zneužití) husitského hnutí bylo jeho zpracování marxistickou historiografií, snažící se o vyzdvihnutí „prvních českých komunistů“ táboritů a jejich „třídního boje“ proti utlačovatelům jakými měla být katolická církev, šlechta a král.

Období raného novověku

Bitva u Moháče a obléhání Vídně

(29. 8. 1526 a 27. 9. až 16. 10. 1529)

„Proti cizím mocnostem se může vladař bránit dobrými zbraněmi a dobrými přáteli. Pokud má dobré zbraně, nebude mít nikdy nedostatek dobrých přátel.“

Niccoló Machiavelli, italský renesanční diplomat, filosof a spisovatel

„Města by měla být opevněna odvahou svých obyvatel.“

Agésilaos II., král Sparty

Bitva u Moháče přímo souvisí s obléháním Vídně, které se však konalo až tři roky po bitvě odehrávající se roku 1526 v jižních Uhrách. Pro české země znamenala tato střetnutí klíčové okamžiky v jejích dějinách. Začneme tedy chronologicky bitvou u Moháče, která do zemí Koruny české definitivně přivedla Habsburskou dynastii.

Po smrti Ladislava Jagellonského v roce 1516 nastoupil na český a uherský královský trůn jeho nezletilý (tehdy desetiletý) syn Ludvík. Pro šlechtu v obou zemích to znamenalo další

uvolnění královské moci a tím pádem vzrůst její síly. Ovšem pro další obyvatele obou zemí to nebylo dobré znamení. Zvláště na jihu Uher došlo díky nevalnému rozhledu uherské šlechty a jejímu ignorování kritické válečné situace k dalšímu úpadku obrany hranic. Přitom „jižní nebezpečí“ hrozilo již po mnoho desetiletí. Když roku 1453 dobyli Turci Konstantinopol, čímž padl poslední přímý nástupce Římské říše, byli tito vyznavači islámu již dlouhou dobu na evropské půdě a pronikali dále do srdce Balkánu. V podstatě byl pád Cařihradu pouhým vyvrcholením dlouholeté snahy o zničení pozůstatků Byzantské říše a vybudování nového centra v úžinách Bospor a Dardanely. Osmanští Turci si poté dokázali podrobit většinu balkánských států a roku 1521 obsadil jeden z nejvýznamnějších tureckých panovníků Süleyman Nádherný Bělehrad. Odtud už byl jen krok k vojenskému tažení roku 1526. Ovšem nutno dodat, že v těchto dobách nešlo jen o velká vojenská tažení, ale že i v dobách míru podnikali Turci na území dosud nepodrobených států řadu výprav. Ty nejenže podkopávaly morálku obránců, ale měly především za úkol pleněním živit vojsko a ničit hospodářství přehraničních oblastí, čímž se stávaly obtížněji hájitelné.

Nedlouho po pádu téměř nebráněného Bělehradu se oženil Ludvík Jagellonský s Marií Habsburskou. Tato svatba byla domluvena již roku 1515, kdy ještě panoval Ludvíkův otec Ladislav. Smlouva, kterou domluva provázela, zaručovala pro Jagellonce a Habsburky propojení obou rodů a záruky pro případ, že by jedna dynastie vymřela. V tom případě měl nastoupit na uprázdněný trůn panovník dynastie druhé. Svatba Ludvíka a Marie byla proto doplněna svatbou mladého Ferdinanda Habsburského s Annou Jagellonskou. Nicméně nic nenasvědčovalo tomu, že by měl být využit dodatek smlouvy o nástupnictví druhého rodu.

Když se Süleymanovi podařilo po vleklých bojích za využití mnohonásobně větších sil vypudit řád Johanitů z ostrova Rhodos, obrátila se jeho pozornost na sever. Uherské království dosud bránilo dalšímu pronikání Tureckého vlivu do Evropy. Jednalo se o bohatou a relativně rozvinutou zemi, což jen podněcovalo velkého dobyvatele k jejímu obsazení a využití všech zdrojů. Vypravil se proto se silnou armádou podél toku Dunaje s úmyslem porazit uherské vojsko dříve, než se utvrdí aliance s Habsburky a ti Ludvíkovi vojensky pomohou. Süleyman hodlal z Uher učinit nárazníkový stát proti vzrůstající moci Habsburků, kteří by díky své síle mohli po mnoha letech zastavit Turecké pronikání do Evropy. Obával se, že by se díky nim mohlo podařit sestavit silnější protitureckou koalici. Papežský svatý stolec prozatím zaštil několik křížových výprav proti „nevěřícím,“ ovšem povětšinou neúspěšných. Tentokrát se pokusila Kurie pomoci finančně, ale její pomoc byla osamocená. Křesťanská Evropa se vůči Tureckému nebezpečí nepostavila jednotně. Navíc dokonce některé země, jako např. Francie, viděly v Turcích spojence proti Habsburkům.

Postupující turecká armáda, dobře vycvičená a vybavená, měla kolem 55 000 bojovníků a téměř 160 kanónů. Oproti tomu se podařilo Ludvíkovi soustředit pouze něco okolo 25 000 mužů a

80 kusů dělostřelectva.²⁵ Další posily byly na cestě, ale jejich pochod byl velice pomalý. Ani vojsko vypravené českými stavby nedorazilo na bojiště včas. Ovšem to bylo zapříčiněno i jistou žárlivostí, s níž česká stavovská obec hleděla na privilegovanější postavení uherských stavů a na Budín jakožto sídlo panovníka, kterého by raději měli v domácím prostředí v Praze. Proto jim porážka uherských stavů jistě nebyla přímo proti mysli. Přesto i tak bojovalo u Moháče několik set až tisíc mužů z českých zemí. Poté co se Ludvíkova armáda dostala do kontaktu s tureckými jednotkami, bylo velením rozhodnuto, že se bitva uskuteční co nejdříve. To ovšem znamenalo zaútočit na podstatně silnějšího protivníka a nevyužít zdržovací strategie do té doby, než se k hlavnímu voji připojí další přicházející jednotky.

Bitvu naplánoval především arcibiskup Tomory, který měl s Turky již řadu válečných zkušeností, neboť spravoval jižní Uhry vystavené každoročně jejich nájezdům. Byl si vědom slabosti nepočetného křesťanského vojska a proto zvolil defenzivní postavení za mokřady a doufal, že tento terén rozruší celistvost tureckých jednotek a vynutí si tak vlastní iniciativu. V prvním sledu bylo umístěno ve středu dělostřelectvo a hned za ním oddíly pěchoty. Na levém i pravém křídle stálo jezdeckvo. Zálohu tvořilo těžké rytířské jezdeckvo, mezi nímž byl i král Ludvík. Na první část postupujících tureckých jednotek z Rumélie spustila palbu uherská děla a následně na ně zaútočila jízda z pravého křídla pod vedením arcibiskupa Tomoryho. Rumelské jednotky se začaly hroutit a ustupovat. Avšak útočící jízda následovaná pěchotou se dostala příliš daleko, až před hlavně tureckých baterií a elitních janičářských oddílů. Pravé křídlo křesťanské formace utrpělo obrovské ztráty, mezi jinými zahynul i Tomory, čímž se rozpadlo jednotné velení. Král se svou zálohou těžké jízdy přispěchal na bojiště až v okamžiku, kdy již bylo rozhodnuto. Většina uherské armády se dala na útek a k ní se přidalo i v dalším útoku neúspěšné levé křídlo. Plán porazit početnější tureckou armádu po částech ztroskotal.²⁶

Délka trvání bitvy není zcela jasná, často se odhaduje pouze na hodinu a půl, ovšem někdy až na pět hodin. Ztráty utrpěla především křesťanská strana, kdy na bojišti zemřelo sedm vysokých církevních představitelů, 28 uherských bánů, stovky šlechticů a tisíce vojáků. Odhady hovoří o zhruba 14 000 nebo i více padlých.²⁷ Tím nejdůležitějším z nich byl samotný panovník. Při ústupu se jeho unavený kůň převrátil uprostřed brodění řeky a Ludvík v plátech brnění utonul. Následující den po bitvě nechal Süleyman popravít všech asi 2000 křesťanských zajatců.

²⁵ Čornej, P. – Bělina, P.: *Slavné bitvy naší historie*. Praha 1995, s. 111. Tyto odhady jsou mnohdy považovány za značně nepřesné. Udává se dokonce 50 až 60 000 křesťanských vojáků viz Perjes, G.: *The Fall of the Medieval Kingdom of Hungary: Mohacs 1526 – Buda 1541*. Highland Lakes 1989. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.hungarian-history.hu/lib/warso/warso23.htm>>

²⁶ Perjes, G.: *The Fall of the Medieval Kingdom of Hungary: Mohacs 1526 – Buda 1541*. Highland Lakes 1989. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.hungarian-history.hu/lib/warso/warso23.htm>>

²⁷ Čornej, P. – Bělina, P.: *Slavné bitvy naší historie*. Praha 1995, s. 117. Udávány jsou ztráty až 20 000 křesťanů, viz Sisa, S.: *The Spirit of Hungary*. Morristown 1990. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.hungarian-history.hu/lib/hunspir/hsp20.htm>>

Pro obranu Uher i dalších zemí před vpádem Turků se stala bitva tragédií. Stejně tak jí byla pro Jagellonskou dynastii. Podle původních dohod nastoupili na jejich místo Habsburkové, což značí zásadní předěl v dějinách zemí Koruny české. Ne náhodou byl rok 1526 vybrán mnoha historiky za předěl středověku a novověku v českých zemích. Dopady bitvy u Moháče byly pro střední Evropu značné. Habsburkové se díky smrti Ludvíka stali dominantní silou v této oblasti, ovšem hned po Osmanské říši, což pro ně byla ta méně pozitivní zpráva z bojiště. Za krále českého byl Ferdinand korunován poměrně snadno, ovšem s uherskou královskou korunou nastaly potíže, když si na ni činil nároky i Jan Zápoľský, vládnoucí později s podporou Turků v Sedmíhradsku. Uhry se tak na dlouhý čas rozdělily na tureckou, habsburskou a sedmíhradskou část. Turecké oddíly navíc začaly pronikat až do Rakous a na Moravu. Süleyman se nedlouho po Moháči rozhodl uštvět ránu vzrůstající moci Habsburků přímo v srdci jejich středoevropské základny, v sídelním městě Ferdinanda I. Habsburského.

V létě roku 1529 vyrazila armáda sultána Süleymana z Cařihradu směrem k Vídni. Početně byla mnohem silnější než ta, se kterou Süleyman porazil Ladislava Jagellonského u Moháče. Vojsko mělo mít minimálně 120 000 mužů (plus dalších několik desítek tisíc zanechaných ke krytí armádního týlu) a s sebou neslo náklad naložený na 20 000 velbloudech a 800 lodích plujících po Dunaji.²⁸ K Vídni dorazily tyto obrovské síly na konci září. Do té doby se Ferdinand Habsburský pokusil sformovat neúspěšnou protitureckou alianci, oslovil všechny křesťanské panovníky s prosbou o finanční či vojenskou pomoc a snažil se přinutit domácí šlechtu k rázným činům. Kromě vybírání zvláštní válečné berně najala např. česká stavovská obec 2000 žoldnérů, ale zemskou hotovost nesvolala, jelikož by se její příslušníci museli války přímo účastnit. Přitom pokud by padla Vídeň, zamenalo by to přímé nebezpečí i pro české země. Teprve až bylo nebezpečí nejakutnější, Vídeň byla obležena a turecké oddíly podnikaly kořistné výpravy na Moravu, byla svolána zemská hotovost. Tato váhavost stavů se později projeví ještě několikrát a bude příčinou přísného panovníkova trestu po skončení Šmalkaldské války.

Snahy Ferdinanda o zvrát situace byly značné, dokonce se pokusil uplatit sultána a jeho vezíry značnou sumou, která měla zaručit desetiletý mír, ale bez úspěchu. Přicházející turecká armáda započala obléhání 27. září 1529, ale z neznámého důvodu zahájila první útoky až 10. října. V té době bylo za hradbami města zhruba 16 000 bojeschopných mužů, počítaje v to i české posily. Přesila Turků byla zřetelná na první pohled a zdálo se, že Vídeň musí padnout.

Během obléhání byly městské hradby na několika místech podkopány aby se dosáhlo jejich zřícení. Na obránce také páliho v té době proslulé turecké dělostřelectvo, kterému se nemohla Vídeňská děla rovnat ani kvalitou ani kvantitou. Především však hrozilo akutní nebezpečí propadu hradeb, pokud by se Turkům podařilo odpálit tunely zaplněné sudy se střelným prachem. Za tím účelem byly obránci budovány vlastní tunely snažící se nepřátelskou práci překazit. Turky ale

²⁸ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s. 119.

nakonec zradilo počasí. Na počátku října již začalo přituhovat a noční mrazíky spojené s častými dešti vyvolávaly nespokojenost vojáků nezvyklých na podobné počasí. Následná několikadenní snaha o ztečení poničených hradeb byla marná. Sultán se proto rozhodnul pro poslední jednodenní odpočinek a na 14. října naplánoval definitivní útok. Aby navnadil vojsko, slíbil prvnímu muži, který překoná městské hradby značnou finanční odměnu. Přes velkou snahu se to však žádnému nepodařilo.²⁹

Vídeň byla zachráněna a turecký ústup se změnil s přicházejícím sněžením v katastrofu. To ovšem neznamenalo pro Osmanskou říši žádné velké oslabení, jelikož její lidské, ale i materiální zdroje byly značné. Pro okolí Vídně však nebyla ani porážka Turků příliš radostná. Vesnice i města byly v širokém okolí vypáleny a tisíce obyvatel zavlčeno do otroctví. Přes toto vítězství, které zaručilo zemím Koruny české zažít pouze občasné, nikoliv trvalé turecké nájezdy, byla Osmanská říše pro Evropu trvalou hrozbou a to až do konce 17. století. Poslední vzednutí Turecké síly pak značilo druhé obléhání Vídně v roce 1683, které však znamenalo definitivní ústup turecké moci a následné osvobození Uher habsburskými vojsky.

Bitva na Bílé hoře (8. 11. 1620)

„Bílá hora jest neštěstím bez míry a hranic.“ Josef Pekař, historik

„Čechovi jest nad míru těžko přiznati, že největší naše neštěstí přece bylo ještě něčím poměrně dobrým...“ Ernst Denis, historik

Pod pojmem bitva na Bílé hoře si obyčejný český člověk nejspíše představí řadu výrazů jako např. porážka, katastrofa, možná dokonce doba temna či útlak českého národa. Patrně by Bílou horu označil jako nejvýznamnější bitvu českých dějin. To jen dokládá, jaká důležitost je této bitvě přikládána až do dnešní doby. Zajisté šlo o významné střetnutí, nicméně jeho „důležitost“ rapidně vzrůstala během 19. století, které bylo spojené s tzv. národním obrozením a nárůstem vlasteneckého citění či chcete-li nacionalismu. Nebýt tohoto období, nazírali bychom dnes na Bílou horu jinak. A rozhodně i objektivněji. Bílá hora je často považována za národní tragédii, což vedlo k vytvoření pobělohorského mýtu, který se stal významnou složkou kulturní tradice novodobého českého národa. Nazývat období po úvodní fázi Třicetileté války dobou temna a útlu národa je

²⁹ Tamtéž, s. 120.

však značně nešťastné. V mnoha aspektech to byla spíše doba rozkvětu a obrody, ovšem to spisovatelé i historici doby národního obrození díky svému jednostrannému pojetí přehlíželi. I proslulý jezuita Koniáš byl především významný kazatel a spisovatel a pálení knih jeho osobou bývá často v množství i v jeho dychtivosti nadsazováno a zveličováno.³⁰ Podobných příkladů by byla celá řada, ovšem náš zájem se musí znovu obrátit k bitvě na Bílé hoře.

Situace v Evropě před vypuknutím Třicetileté války byla již řadu let napjatá. Nejprudší sváry a války ve střední Evropě (např. Šmalkaldská válka) mezi protestanty a katolíky byly zažehnány Augspurským náboženským mírem z roku 1555 prosazujícím heslo *Cuius regio, eius religio* (koho vlada, toho náboženství), nicméně spory doutnaly i nadále. Na základě Augspurského míru vystupovali Habsburkové jakožto panovníci, jejichž poddaní měli volit náboženství jimi praktikované, tedy katolické. Problémem ovšem bylo uplatnění tohoto práva. V českých zemích počátku 17. století totiž převažovala protestantská víra. To byl asi nejsilnější problém a místo sváru vedoucí k povstání a válce proti panovníkovi. Habsburkové na základě Augspurského míru přivedli do země jezuity, kteří kromě snahy o návrat obyvatelstva ke katolické víře s sebou přinesli i vyšší vzdělanost. Ti se však stali trnem v oku nekatolíkům a vůči nim vzrůstala značná zášť, živená především jejich pastorační úspěšností a též jistým vyjímečným postavením. Protestantům byli přitom přislíbeny náboženské svobody Maxmiliánem II. ve formě tzv. České konfese (ovšem pouze ústně, nikdy písemně) a Rudolfem II. ve formě tzv. Rudolfova majestátu, který však spíše jen zostřil situaci a také díky němu byl Rudolf donucen k abdikaci.

Dalším bodem sporu, který vedl až k povstání, byly stavovské svobody. Přesněji jejich ztráta a přechod od stavovského státu k absolutní monarchii. Stavovská obec se pokoušela o udržení svých pozic a práv, které byly již od nástupu Ferdinanda I. na český trůn v roce 1526 postupně omezovány. Byl to však logický posun. Od vlády Jagellonců byla moc v českých zemích převážně v rukou šlechty a moc panovníka byla značně omezena. Habsburkové se však snažili tento trend zvrátit, centralizovat moc a uchopit ji pevně ve svých rukou. Doba jim v tom byla nakloněna, neboť právě po Třicetileté válce zůstávaly velmocemi pouze ty státy, které absolutními monarchiemi byly. Tento přesun moci však samozřejmě vyvolával značnou nelibost u stavů.

V Evropě se na počátku Třicetileté války buduje řada koalic jako např. ve Svaté říši římské protestantská Unie a katolická Liga, což byly spolky zemí sjednocených stejnou konfesí. Evropa se značně polarizovala, nicméně jak se později ukázalo, nešlo pouze o polarizaci díky rozdílnému náboženství, ale (především) kvůli snaze o mocenské vítězství. Např. katolická Francie se vrhla do války na straně převážně protestantských států, jelikož chtěla oslabit moc španělských a rakouských Habsburků.

České stavovské povstání započalo 23. května 1618 tzv. druhou pražskou defenestrací. Z oken Pražského hradu byli vyhozeni dva místodržící Vilém Slavata z Chlumu a Jaroslav Bořita

³⁰ Více např. Bílý, J.: Jezuita Antonín Koniáš. Praha 1996.

z Martinic a jejich sekretář Fabricius. Jako zázrakem přežili pád a nezasáhly je ani kulky vystřelené těmi, kteří je z oken shodili. Tento nepřilíš zdařilý pokus vypořádání se s nenáviděnou panovnickou správou však znamenal počátek povstání, které na dva roky zachvátilo především Čechy, ale o rok později i Moravu, Slezsko a obojí Lužici. Zpočátku ještě oficiálně zůstávali stavové věrní panovníkovi, nicméně využili jeho smrti aby odmítli jeho nástupce Ferdinanda II. za českého krále. Místo něj byl z několika kandidátů zvolen českým králem mladý Fridrich Falcký, který měl pro stavy podstatnou výhodu – jeho manželka byla dcerou anglického krále. Finanční či vojenská pomoc z Anglie však nepřicházela, jedině Nizozemí chystající se na další válku se španělskými příbuznými Ferdinanda II. poslalo do Čech nemalou částku určenou k budování žoldnéřské armády. Také pomoc protestantské Unie, na níž stavové při volbě Fridricha spoléhali, se ukázala jako nepřilíš silná. Ferdinand II. byl totiž již roku 1619 zvolen císařem Svaté říše římské a proto se mu v této počáteční fázi války ještě neodvážila protestantská Unie přímo postavit.³¹

Stavové zpočátku slavili vojenské úspěchy, když se jim podařilo získat na svou stranu dosud nerozhodnuté moravské stavy a přes Moravu přitáhnout až k Vídni. Zde se setkali s armádou sedmihradského knížete Gábora Bethlena bojujícího proti Habsburkům, která byla povstalým stavům asi největší, i když často spornou, vojenskou pomocí. Ostřelování hlavního města monarchie však nemělo dlouhého trvání, neboť císařská vojska hraběte Buquoye zvítězila u Záblatí na Prachaticku a přiměla tak stavovské vojsko k návratu k obraně Čech. Císařským přispěchal na pomoc i vojevůdce katolické Ligy generál Tilly s armádou a tím značně rozšířil řady jejich vojska. Stavovské vojsko dokázalo postavit k obraně povstání asi 20 800 mužů. Vojsko Ligy, které však do bitvy nakonec téměř nezasáhlo, čítalo asi 12 až 13 000 mužů, císařské vojsko se pak odhaduje na 14 140 mužů, celkem tedy císařsko-ligistická armáda měla zhruba 26 až 28 000 mužů.³²

Obě armády se střetly 8. listopadu 1620 na Bílé hoře, jen několik kilometrů od pražských městských hradeb. Dvouhodinová bitva byla pro svůj rychlý průběh spíše jen šarvátkou, nicméně rozhodla o osudu celého stavovského povstání. Podstatně výhodnější pozici zaujalo stavovské vojsko, jelikož bylo umístěno na návrší a část vojáků byla těžko přístupná i z důvodu hlubokých obranných příkopů vykopaných v noci před bitvou. Mělo oproti císařsko-ligistickému vojsku též řadu dalších výhod, jelikož bylo odpočaté, dobře živené a mělo v zádech pevné pražské hradby pro případ ústupu. Ovšem blízkost Prahy se nakonec ukázala jako nepřilíš výhodná, jelikož se prý mnozí důstojníci nedostavili k vojsku a raději trávili svůj čas v krčmách. To však nebyl zásadní problém. Důležitějším se ukázaly peníze, resp. nevyplacení žoldu stavovskému vojsku. Ruku v ruce se zahálkou naverbovaných oddílů šel i nedostatek peněz v pokladnici vzbouřenců, což vedlo k nespokojenosti vojáků a jejich nevelké ochotě k boji. Nicméně ani situace císařsko-ligistických vojsk nebyla ideální, jelikož jejich síly byly vyčerpány šarvátkami s nepřitelem a

³¹ Více o stavovském povstání, ale i celé Třicetileté válce pojednává např. zdařilá monografie Klíma, A.: *Dlouhá válka (1618 – 1648)*. Praha 1996.

³² Uhlíř, D.: *Černý den na Bílé hoře*. Brno 1998, s. 128 a 129.

rychlým pochodem ku Praze. Řady vojáků od počátku tažení značně prořídly, některé části vojska byly navíc hluboko v týlu a k místu bitvy se dostávaly jen postupně.³³

Stavovská vojska se seřadila podle modernější nizozemské vojenské taktiky, která se již řadu let u protestantských vojsk užívala, císařsko-ligistické vojsko použilo starší španělský vzor. Ačkoliv zaručovala nizozemská taktika větší akceschopnost a pohyblivost při užití menšího počtu mužů, zvítězila zde nakonec španělská taktika založená na mase útvarů, které byly řazeny ve třech sledech značně do hloubky.³⁴ Ačkoliv se nizozemská taktika ukázala během třicetileté války jako účinnější, nebyla pro stavovské vojsko roztažené příliš do šíře a nezvyklé na toto schéma příliš výhodná.

K samotné bitvě nemuselo dojít, jelikož oba velitelé císařsko-ligistických sil si byli vědomi skutečnosti, že čas hraje pro ně a že na jaře budou v podstatně výhodnější pozici než nyní na podzim. Ke změně strategie a prosazení bitvy je přiměl bavorský kníže Maxmilián, stojící v čele katolické Ligy, který chtěl rozhodné a rychlé vítězství. Hrabě Buquoy nakonec souhlasil s tím, že zkusí sílu nepřátelského vojska ve „velké šarvátce“ a posléze z jejího vývoje usoudí, zda útočit dále nebo se stáhnout.³⁵

K útoku bylo vybráno levé křídlo stavovské sestavy, které se zdálo díky terénu nejprístupnější. Krátce po dvanácté hodině se započal postup téměř dvou tisíc pikénýrů a mušketyrů a asi 1800 jezdců proti levému křídlu, kde ve stavovské sestavě vyztužovaly obranu jedny z elitních oddílů, kterými byly pěší kompanie velitele vojsk českých stavů Jindřicha Matyáše Thurna. Ty se však hned při druhém pokusu o útok císařských vojsk daly na útek dříve než k nim stačil nepřítel vůbec dorazit. K nim se přidávala celá řada okolních jednotek a zmatek stoupal. Ačkoliv se podařilo generálu Thurnovi v čele stavovského jezdeckva postup zdržet, stále více jednotek se téměř bez boje otáčelo a prchalo z bojiště.³⁶ Císařské velení se brzy rozhodlo podpořit útok dalšími jednotkami. Ale stále ještě nebyla bitva pro povstale stavy a českého „zimního“ krále prohraná. Ze středu sestavy totiž vyrazil syn druhého velitele české stavovské armády Kristiána z Anhaltu, Kristián mladší z Anhaltu se svou poměrně nepočetnou jízdou. Podařilo se mu překvapivě prolomit řady císařských kyrysníků a později i několik jednotek pěchoty. Tento útok zastavil postup císařských, ale i ligistických vojsk a uvedl některé jednotky do zmatku. Ovšem to byla jen krátkodobá záležitost. Brzy byla jízda Kristiána mladšího z Anhaltu, mladíka starého pouze 21 let smetena početnějšími ligistickými jezdci. V té době se do týla kolísajícího jižního křídla stavovských vojsk vrhla polská kozácká jízda, která měla za úkol zabránit uherským jezdciům ve spojení s Anhaltem mladším. Uherská jízda se při prvním dotyku s nepřítelem

³³ Tamtéž, s. 126.

³⁴ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s. 127.

³⁵ Tamtéž, s. 122 a 123.

³⁶ Uhlíř, D.: Černý den na Bílé hoře. Brno 1998, s. 130.

rozutekla, což byl poslední signál pádu levého stavovského křídla a hned poté i středu celé sestavy.³⁷

Bitva tak byla prakticky rozhodnuta. Pouze na pravém křídle stavovské sestavy zůstávalo několik oddílů, které hromadně neprechly, ovšem převážně z toho důvodu, že prchnout nemohly. Pozdější legenda dramaticky líčí poslední hrdinný odpor Moravanů, kteří se odmítli vzdát. Realita však byla odlišná. Především nejednalo se o Moravany, jelikož to byly pouze žoldnéřské oddíly najaté moravskými stavy z celé Evropy, nejvíce snad bylo v jejich řadách Němců. Výrazný odpor této jednotky byl zapříčiněn tím, že neměla kam uniknout, protože byla obklíčena a v zádech měla zdi letohrádku Hvězda.³⁸ Také některé jednotky nešťastně umístěné přímo uvnitř zdí nebyly schopny rychle opustit bojiště a byly pobity či zajaty. Proto ztráty na stavovské straně dostoupily asi 1500 až 1800 padlých a několika set až tisíců raněných, stejně jako 700 zajatých. Také se uvádí několik set mrtvých spojeneckých Uhrů, kteří měli zahynout pobiti na útěku a nebo utonout ve Vltavě. Na straně vítězů zahynulo nebo bylo zraněno asi 1000 císařsko-ligistických vojáků.³⁹

Rychlé vítězství císařských a ligistických vojsk bylo překvapivé pro obě strany. Císařská strana ji často připisovala vyšší moci, kdežto stavové a protestanté stěží hledali viníka. Nakonec se stala podezřelá ze zrady či alespoň zbabělosti uherská jízda, ovšem to je značně zkreslená představa, kdy se hledala chyba jak už to tak bývá u cizinců. Rozklad stavovského vojska, které se v podstatě ani nepokusilo bojovat, dokumentuje situaci, v jaké se celé povstání na jeho konci ocitlo. Tzv. zimní král Fridrich Falcký uprchl z Prahy a následně i z českých zemí zpět do Falce. Následujícího dne po bitvě město padlo. Na obranu se již nikdo nezmohl, někteří předáci povstání upchli do Slezska, aby se zde pokusili vybudovat nové proticísařské pozice. Šlo však pouze o zpomalení dějinného vývoje, který znamenal jejich politický konec. Také bývalý český král ve své domovině dlouho nepobyl, jelikož jej brzy vytlačily z Falce španělské a ligistické armády.

Zbytky protestantských sil se stáhly do Nizozemí a tím skončila první fáze Třicetileté války nazývaná česká (1618 – 1620) a falcká (1621 – 1623). Vítězi se stala katolická Liga a rakouští i španělští Habsburkové. Ovšem toto vítězství přililo do ohně a v budoucnu měly následovat další spojenectví zaměřená především proti Habsburkům a jejich moci v Evropě. Následovala Dánská válka (1625 – 1629), Švédská válka (1630 – 1635) a Švédsko-francouzská válka (1635 – 1648) nazvané podle hlavních protihabsburských sil, které v dané době válku vedly. Válka tedy měla ještě dlouhého pokračování a měla zničující následky hlavně pro státy Svaté říše římské, ale také pro české země. Úbytek obyvatelstva byl obrovský, na některých místech se jednalo až o polovinu veškerého obyvatelstva, které bylo z části vyvražďeno při drancování, z části podlehlo nemocem a hladu či uprchlo do oblastí nezasažených válkou.

³⁷ Tamtéž, s. 136 až 140.

³⁸ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s. 127.

³⁹ Uhlíř, D.: Černý den na Bílé hoře. Brno 1998, s. 145.

Konec války znamenal až mír uzavřený roku 1648 ve městech Münsteru a Osnabrücku ve Vestfálsku. Válka znamenala především posílení mocenské pozice Francie a Švédska a naopak oslabení Španělska, které ztratilo řadu území a odtrhlo se od něj i dočasně připojené Portugalsko. Pro rakouské Habsburky skončila válka o poznání lépe, ačkoliv nepříliš příznivě. Přesto se jim podařilo udržet si své postavení v dědičných zemích, jimiž byly i české země, což kompenzovalo ztrátu vlivu za hranicemi.

Pro české země pak byla rozhodující právě bitva na Bílé hoře. Ačkoliv další boje probíhaly i na domácím území, nebyly již z hlediska směřování země příliš významné. České království ztratilo Horní a Dolní Lužici v roce 1635, která byla na základě dohody císaře a saského kurfiřta přidělena Sasku. Díky vítězství nad povstálými stavby se panovníkovi podařilo upevnit svou moc a naopak značně oslabit stavovské pravomoci. Do země se též vraceli jezuité stojící v čele změn nesoucí název rekatolizace, katolická reformace či katolická renesance. Katolické náboženství se znovu stává většinovým a spolu s ním přichází po válce kulturní obroda ve formě baroka, které zacelilo mnohé rány způsobené dlouhou válkou. Tento jev však bývá i v dnešní době značně opomíjen, jelikož (jak již bylo na počátku řečeno) bylo doposud toto období pro mnohé spisovatele a dokonce i historiky onou pověstnou dobou temna a útlaku národa. Bílá hora též znamenala setrvání v habsburském soustátí až do roku 1918, se všemi svými pozitivy i negativy.

Mezi osobnostmi, které se bitvy na Bílé hoře zúčastnily nelze opomenout významného francouzského filosofa, který bojoval v řadách katolických jednotek. Byl jím René Descartes. Ten se po bitvě účastnil války ještě celý rok, ale po úmrtí svého velitele generála Buquoye v Uhrách odchází zpět do Francie, kde se svou filosofickou činností proslavil daleko více než by se mu bylo podařilo ve vojenské uniformě.

Bitva u Kolína (18. 6. 1757)

„Mezi lstí a podezřením vládne vždy válka, jen mezi vírou a důvěrou vládne mír.“

Fridrich Schiller

„Kdyby mí vojáci začali přemýšlet, nezůstal by u vojska ani jediný.“

Fridrich II. Veliký

Bitva u Kolína patří mezi nejdůležitější střetnutí Sedmileté války, které zásadně ovlivnilo dějiny českých zemí, ovšem dnes se mu nedostává dostatečné pozornosti. Tato bitva nebyla

rozhodujícím momentem ovlivňující jednoznačně výsledek války, ovšem značně poznamenala její vývoj. Proběhla totiž na počátku války, která měla trvat ještě dalších šest let. Na druhou stranu znamenala setrvání českých zemí v Habsburské monarchii, ovšem bez Slezka, jež bylo po válce definitivně uznáno jako součást Pruska. Slezko mělo nadále sdílet jiný osud než zbylé české země.

V polovině 18. století byla Evropa svědkem doposud nejvýznamnější změny své politické mapy. Staré koalice států, které existovaly po generace se rozpadly. Naopak země stojící proti sobě mnoho desetiletí až staletí se staly novými spojenci. To značilo brzký příchod velké války, která měla probíhat nejen v Evropě, ale i v Severní Americe a v Indii, případně drobnější šarvátky také na dalších místech kam sahala moc do války zapojených mocností. Ne nadarmo nazývá např. Winston Churchill Sedmiletou válku „první světovou válkou“. Prvotním důvodem k válce byla přitom zpočátku rakouská provincie, součást českých zemí – Slezsko. Jméno toho, kdo měl největší zásluhy na rozpoutání války má též mnoho do činění s českými zeměmi. Byl jím totiž kancléř Václav Antonín hrabě Kounic, příslušník moravské šlechty se sídlem v dnešním Slavkově u Brna a přední diplomat Marie Terezie. Lze bezpečně tvrdit, že patřil k nejvýznamnějším osobnostem ovlivňujícím politické dění své doby. Po příklonu Británie (dosavadního spojence Habsburské monarchie) k Prusku vyslala císařovna Kounice do Francie, aby tam vyjednal s dlouholetým nepřitelem alianci namířenou proti Prusku. K té se pak připojilo i Rusko. Obě tyto velmoci sledovaly své vlastní cíle, Francie chtěla mimo jiné vojensky porazit Británii, se kterou již nezvládala soupeřit ekonomicky, Rusko se hodlalo utkat s narůstající mocí Pruska a upevnit tak své pozice na západě. Na kontinentě tak vznikla silná protipruská aliance. Každá ze zapojených zemí v alianci měla více obyvatel než Prusko a jejich armády byly značně početné. Na druhou stranu však byla pruská armáda považována za nejdisciplinovanější a nejzdatnější v celé Evropě. Když se k tomu přidal i vynikající vojevůdce jakým byl pruský král Fridrich II., zdála se jeho armáda téměř neporazitelnou. Ovšem převaha spojených mocností byla značná. Spojenectví Británie a Pruska však zaručovalo nejsilnější námořní mocnosti pomoc nejsilnější pozemní vojenské moci a naopak. Zvláště pro Británii z toho plynula řada výhod, kdy se mohla plně soustředit na válku v zámoří a oslabování francouzského námořnictva zatímco měla krytá záda z pevniny proti případnému vyloštění díky vázání značných sil protivníka pruskou armádou. Prusko naproti tomu získávalo od Británie značné sumy peněz na vedení války.⁴⁰

Počátky sporů mezi Rakouskem a Pruskem lze hledat již na přelomu 17. a 18. století, kdy nově vzniklé pruské království sílilo a postupně si získávalo stále větší vliv na severní hranici Habsburské monarchie. Ve čtyřicátých letech 18. století pak pruská armáda představovala takovou sílu, na níž často nedokázala rakouská vojska adekvátně odpovědět. Na počátku svého panování to zjistila císařovna Marie Terezie, když v tzv. Válce o rakouské dědictví ztratila její armáda kontrolu

⁴⁰ Příčinami, ale především průběhem a také důsledky Sedmileté války se zabývají např. tři monografie vydané nakladatelstvím Libri, které mají přes rozdílné autory poměrně stabilní úroveň. Jsou to: Stellner, F.: Sedmiletá válka v Evropě. Praha 2000. Dále: Opatrný, J.: Válka mohykanů: Sedmiletá válka v Americe. Praha 2000. Dále: Wanner, M.: Sedmiletá válka v orientu. Praha 2001.

nad řadou oblastí říše. Územní soudržnost celé monarchie tehdy vysela na vlásku, ovšem podařilo se ji uhájít ve dvou tzv. Slezských válkách za cenu ztráty Slezska ve prospěch Pruska. S tím se ovšem císařovna nesmířila a získání Slezka se spolu s porážkou Pruska staly jednou z priorit její zahraniční politiky. Vztahy mezi oběma zeměmi byly krajně napjaté, vládla zde nedůvěra a podezření a konaly se další válečné přípravy. Rakousku se mezitím podařilo značně reorganizovat armádu a konsolidovat domácí situaci, takže v padesátých letech již bylo v mnoha vojenských aspektech Prusku adekvátním soupeřem. Rakouské přípravy na další válku o Slezsko a budování koalic přerušil pruský král útokem, který měl za cíl porazit prvního nepřítele dříve než mu přispějí na pomoc další.

Prusko úspěšně zaútočilo na rakouského spojence Sasko, aby tak zamezilo spojení saských a rakouských sil. V bitvě u Lovosic (1. 10. 1756) byla rakouská vojska pokoušející se vyprostit obklíčenou saskou armádu poražena. Další tažení pokračovalo až na jaře následujícího roku. V té době vpadl Fridrich II. do Čech a brzy porazil i přes velké ztráty rakouskou armádu u Štěrbohol (6. 5. 1757) a obklíčil její převážnou část v Praze. Praha byla od té doby vystavena ničivému obléhání a pruské síly obsazovaly převážnou část Čech. Znovu byla ohrožena územní celistvost monarchie, zvláště případná kapitulace Prahy a armády v ní se ukrývající mohla mít nedozírné následky pro vývoj války, ale i poválečného období. Proto se dosud nesmělá dvorská válečná rada ve Vídni rozhodla osvobodit Prahu stůj co stůj. Za tímto účelem byl vybrán hlavním velitelem nově se formující armády u Čáslavi maršál Daun, který rozhodností příliš neoplýval, ale přesto byl méně váhavý než řada dalších rakouských velitelů. Musíme si však uvědomit, že z mnoha posledních bitev, které se odehrály za první, druhé a nyní i třetí Slezské války, nedokázala rakouská armáda porazit pruskou ani jedenkrát. Obavy z rozhodného střetnutí byly tedy na straně velitelů císařské armády veliké a opodstatněné. Navíc případná porážka Dauna by znamenala nejen pád Prahy, ale i otevřenou a nechráněnou cestu přímo na Vídeň. Na druhou stranu však rakouská armáda prošla od čtyřicátých let a prvních dvou Slezských válek značným pokrokem a byla v bitvě u Lovosic i Štěrbohol Prusům rovnocenným soupeřem, který je dokázal téměř porazit.⁴¹

Maršál Daun, který si byl dobře vědom toho, že velí poslední bojeschopné armádě monarchie, postupoval vpřed ku Praze velmi obezřetně. Fridrich II. však netušil o protivníkových záměrech vůbec nic a proto vyrazil s částí jednotek směrem na východ aby vytlačil rakouskou armádu ze zbytku Čech a zajistil tak pro svou armádu zásobování (plenění) z místních zdrojů. Nedaleko Kolína se obě armády setkaly. Prusové disponovali asi 19 500 muži pěchoty a 14 000 jezdci a měli 90 děl, celkem asi 34 000 vojáků. Rakouská armáda byla silnější, asi 34 000 příslušníků pěchoty, 17 700 jezdců a 154 děl, celkem 52 750 vojáků.⁴² Prusové museli zanechat značnou část své prvotřídní pěchoty na obléhání Prahy, což bylo pro nastávající bitvu zásadní.

⁴¹ Millar, S.: Kolín 1757: První porážka Fridricha Velikého. Praha 2007, s. 12 až 38.

⁴² Tamtéž, s. 41. Jiné zdroje udávají o dva tisíce silnější rakouskou armádu: např. Bělina, P.: Kolín 18. 6. 1757. Praha 1997.

Císařská armáda zaujala postavení na břehu Bečvářky v očekávání bitvy, ale stačila se noc před bitvou přesunout do výhodnější pozice, jelikož Daun správně vyhodnotil, že se jej pokouší Fridrich II. obklíčit ze severu. Proto se celý rakouský šik stočil na sever a větší část jednotek tak obsadila návrší jižně od silnice Český Brod – Kolín. Prusové mezitím pochodovali podél komunikace, čímž se pokoušeli císařské síly obejít. V té době však ještě netušily jaký je početní stav protivníkovy armády. Podařilo se jim vytlačit lehké jízdní a pěchotní oddíly z okolí osady Zlaté Slunce a proniknout až k obci Křečhoř. Císařští husaři nedokázali zadržet pruské jezdce a byly zatlačeny do prostoru mezi Křečhoří a Radovesnicí, čímž vytvořili další prostor pro Prusy snažící se obchvátit rakouské pravé křídlo.⁴³ Ovšem Daun zareagoval na snahy nepřítele včas a vyslal všechny zálohy stojící na levém křídle na východ ke Křečhoři. Zde se měla bitva rozhodnout, což si uvědomovali oba velitelé. Prusové však byli ve značné nevýhodě. Především útočili proti stoupajícímu návrší kde bylo vhodně rozmístěné rakouské dělostřelectvo a nepřítel na některých úsecích pruské sbory přecísloval. První útoky kolem 14.00 znamenaly vypuzení císařské pěchoty z obce Křečhoř, avšak další postup Prusů se začínal komplikovat. Strategicky důležitým se stal dubový lesík na jihu od Křečhoře, který měl hrát v bitvě značnou roli. Prusům se jej sice zpočátku (kolem 16.00) podařilo obsadit, ale brzy byli vypuzeni protiútokem rakouské pěchoty. Odtud pak byla vedena střelba, která narušovala z boku útoky pruských jednotek a navíc se za touto přírodní překážkou opětovně formovaly některé rakouské jednotky poničené během bojů.⁴⁴ Zamýšlený průlom na pravém křídle císařské armády se Fridrichovi zpočátku nedařil. Jeho velitelé sborů se proto sami chopili iniciativy a zaveleli k frontálnímu útoku proti všem rakouským pozicím. Útočili jak na Přerovský, tak i Křečhořský vrch, avšak jak se ukázalo, naprosto bez úspěchu. Pruský král již nemohl zabránit tomuto nedorozumnění a tak se alespoň snažil útoky celé armády podpořit zálohami. Celá pruská armáda však byla neúnosně protáhlá, což nahrávalo početnějším císařským. Pruské útoky následovaly jeden za druhým a stejně tak byly odráženy až do doby, kdy se podařilo spojit dvě pruské pěchotní divize podpořené silným jezdeckem. Podařilo se jim ovládnout Křečhořský vrch, což mohlo značit vítězství Fridricha Velikého.⁴⁵ Ovšem po 17.00 porazilo rakouské jezdeckvo část protivníkovy jízdy v prostoru Křečhořského vrchu a následné útoky jízdy zahnal a rozprášily pruskou pěchotu. To značilo konec bitvy, ačkoliv se Prusové pokoušeli ještě několika útoky zdolat Přerovský vrch. Do jejich čela se na čas postavil i sám Fridrich aby změnil svým příkladem situaci. Známy je pak výrok jeho přijíždějícího pobočníka: „Sire, hodláte útočit na tu baterii zcela sám?“ vyřčený poté, co se k Fridrichovi ustupující vojáci nepřipojili. Fridrich si před vojáky alespoň ulevil slovy: „Vy psi, chcete žít věčně?“⁴⁶ Kolem 19.30 již bylo jasné, že pruského krále postihla první velká porážka. Vykrváčené prapory pěchoty nebyly schopny odolat rakouskému protiútoku, který se valil z Přerovského vrchu do boku pruských sil a

⁴³ Bělina, P.: Kolín 18. 6. 1757. Praha 1997, s. 35.

⁴⁴ Millar, S.: Kolín 1757: První porážka Fridricha Velikého. Praha 2007, s. 53 až 60.

⁴⁵ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s.162.

⁴⁶ Millar, S.: Kolín 1757: První porážka Fridricha Velikého. Praha 2007, s. 66 a 67.

také z Křečhořského vrchu směrem ke Křečhoři. Prusové rychle opouštěli bojiště, ale maršál Daun se je neodvážil pronásledovat. Byl si vědom toho, že je protivník poražen a osvobození armády v Praze je jen otázkou krátkého času. Nechtěl proto riskovat případné ztráty, zvláště když se blížila noc a jeho armáda byla značně unavena.⁴⁷

Několik dní po bitvě následoval pochod na Prahu a její osvobození. Pruský král musel postupně opustit Čechy a stáhnout se zpět. Za své vzala myšlenka zničení celé rakouské armády a tažení na Vídeň, stejně jako možnost včlenění českých zemí do Pruska. Příští rok se Fridrich II. pokusil o novou ofenzívu, tentokrát však na Moravě. Oblehl sice Olomouc, ale po porážce jeho zásobovacích oddílů u Domašova se musel stáhnout do Slezska. Čechy a Morava zůstaly poté po zbytek války ušetřeny od dalších hrůz války, bojovalo se nadále jen na pruském území. Sedmiletá válka zažila ještě mnoho zvratů, tím největším bylo Ruské jednostranné příměří, které zanechalo rakouského spojence proti Prusku osamocené. Tím ztratilo Rakousko poslední šanci získat zpět Slezsko, které po několika válečných letech okupovalo. Sedmiletá válka skončila v roce 1763 podpisem mírových smluv v Paříži a v Hubertsburgu. Byl zde zaručen *status quo ante bellum*, tedy neměnné předválečné hranice. Rakousko definitivně přišlo o větší část Slezska a nezabránilo vzestupu Pruska mezi evropské mocnosti. Na druhou stranu však nezaznamenalo žádné přímé územní ani velmocenské ztráty. Naopak spojence Habsburské monarchie Francii stála válka mnoho. Především ztráta většiny kolonií byla pro ekonomiku, ale i hrdost země značná. Výsledky Sedmileté války bývají také považovány jako jednu z příčin Velké francouzské revoluce. Prusko naopak nastoupilo cestu k vytlačení Habsburků ze Svaté říše římské. Británie zaznamenala největší územní zisky, když jí připadla celá řada francouzských kolonií, největší pak v Americe. Zisk tzv. Nové Francie rozkládající se převážně podél řeky sv. Vavřince a Velkých jezer však znamenal pro Británii velké potíže. Válkou se totiž původních třináct britských kolonií reorganizovalo, zlepšila se jejich vojenská připravenost a zmizela dosavadní francouzská hrozba, kvůli níž potřebovaly ochranu své domovské země. To mělo v brzkou dobu za následek válku za nezávislost, odtržení kolonií a vyhlášení samostatných Spojených států amerických.

Období devatenáctého století

Bitva u Slavkova (2. 12. 1805)

„*Silné prapory vojska mají vždy pravdu.*“

Napoleon Bonaparte

⁴⁷ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s.164.

„Za mých mladých let jsme byli zvyklí pochodovat vpřed nebo vzad po celé léto, aniž jsme třeba dobyli jedinou čtverečnou míli, a pak jsme se uklidili do zimoviště. Ale teď si přijde jeden ignorant, horkokrevný mladý blázen, který poletuje z Boulogne do Ulmu a z Ulmu na Moravu, a spustí bitvu v prosinci! Celý systém jeho taktiky je absolutně nekorektní.“

pruský důstojník o Napoleonově tažení na Ulm a na Slavkov

Bitva u Slavkova je jedno z nejvýznamnějších střetnutí napoleonských válek, které Napoleon Bonaparte považoval za své nejlepší vítězství vůbec. Bitva se odehrála na Moravě nedaleko dnešního Slavkova u Brna na počátku prosince roku 1805 a znamenala nejen porážku Třetí protifrancouzské koalice, ale i stabilizaci francouzské moci a dominance na kontinentě.

Francouzská revoluce, ať už jakkoliv krvavá, nespravedlivá, vrážející klíny mezi různé vrstvy společnosti, ničící či znásilňující ostatní myšlenkové proudy a starý řád, navenek proklamovala hesla rovnost, svornost a bratrství. Tyto myšlenky, původně pocházející z „dílny“ některých francouzských filozofů, tak dokázaly proniknout do myšlení učenců jakož i prostého lidu a ovlivňují jednání společnosti dodnes. Na počátku 19. století však byly pro mnohé staré režimy krajně nebezpečné a proto cokoliv s nimi spojeného bylo podezřelé a na domácí půdě nechtěné. Tak tomu bylo i v Rakousku. Na rozšíření podobných revolučních myšlenek však neměla zásluhu ani tak Francouzská revoluce, ale spíše její „potomek“ – Napoleon Bonaparte, mnohými obdivovaný vojevůdce, mnohými zatracovaný tyran. Silná vojska jimiž Napoleon tolikrát prošel Evropou totiž s sebou přinášela nejen zkázu a ekonomickou zátěž, ale i mnohé nové myšlenky. Nelze však jednoznačně říci, že by tato proklamovaná hesla měla pouze pozitivní vliv. S jistotou lze ale tvrdit, že Evropu změnila, mimo jiné i proto, že byla také počátečním spouštěcím mechanismem nacionalismu. I v českých zemích v důsledku tažení roku 1805 došlo k posílení významu národa ve společenském myšlení a jeho jednoznačnému vymezení. Tak posunuly okolnosti kolem bitvy u Slavkova vývoj novodobého českého národního hnutí.⁴⁸

Napoleon Bonaparte se dostal k moci postupně na konci 18. století, kdy se vyznamenal jako vynikající vojevůdce v bojích proti Rakousku, Británií, některým apeninským státům či Mamelucké říši v Egyptě. V roce 1804 se dokonce sám prohlásil císařem, což byl dosud nevídaný čin, jelikož císař byl v Evropě dosud pouze jediný – vládce Svaté říše římské. Tento post již po několika staletí drželi rakouští Habsburkové a proto nepřekvapí, že korunování Napoleona vedlo jen k dalšímu zvýšení nevraživosti mezi Francií a Rakouskem. Napoleon tím také dával nepokrytě najevo svou touhu po větší moci i síle Francie. Další protifrancouzská koalice se pomalu rodila a vše znovu směřovalo k další válce.

⁴⁸ Maur, E.: Ohlas napoleonských válek v českých zemích, In: Napoleonské války a české země. Praha 2001, s. 60.

V pořadí třetí koalice zaměřená proti Francii se vytvořila spojením Velké Británie, Rakouska a Ruska. Napoleon si byl vědom, že jeho prioritním cílem je oslabení Británie a chystal proto vylovení svých vojsk do Anglie. Nicméně Británie byla první námořní mocností a francouzské loďstvo jí nemohlo konkurovat. Toho si byl Napoleon vědom a podnikal kroky, aby vylákal britské loďstvo od kanálu La Manche. Své síly soustředil u Boulogne u břehů kanálu a čekal na svou příležitost. Ovšem díky vzniku třetí koalice byl nucen opustit sever Francie a přesunout svou armádu směrem na východ, aby zamezil spojení rakouských a ruských vojsk. Pochod jeho vojáků byl natolik rychlý, že zaskočil rakouskou armádu generála Macka u Ulmu v jižním Německu a odřízla jí ústupové cesty. Mackova armáda, vyslaná kupředu aby zpomalila případný francouzský výpad, byla doslova udolána nohama francouzských vojáků, jak o tom oni sami rádi žertovali. Celkem 60 000 ze 72 000 mužů rakouské armády bylo převážně zajato či dezertovalo.⁴⁹ V téže době však bylo poraženo spojené francouzsko-španělské loďstvo v námořní bitvě u Trafalgaru, čímž padla poslední možnost poražení Velké Británie vyložením na její území.

Napoleon poté obsadil bez boje Vídeň, nicméně v té době už dorazila na Moravu ruská vojska maršála Kutuzova aby se spojila se zbytky rakouské armády. Francouzský císař hodlal vyvolat jedinou rozhodující bitvu s rakousko-ruskými silami, jelikož z dlouhodobého hlediska by pro něj situace nebyla výhodná. Přišlo mu vhod, že se ruský car Alexandr I. hnal do bitvy, z níž nebyl jeho maršál Kutuzov nikterak nadšen. Díky tomu došlo k bitvě, která je dnes nazývána také jako Bitva tří císařů, kdy prvním z nich byl císař Napoleon, druhým císař František a třetím car Alexandr. Armády se setkaly na počátku prosince v prostoru na východ od Brna. Napoleon hodlal nepřítele vlákat do bitvy stůj co stůj, a proto se stáhl a vyklidil mu výhodnější pozici na prackých výšinách. Část ruského velení ale dlouho pobízet nemusel. Francouzský císař měl situaci dobře promyšlenou. Očekával útok na své pravé křídlo, což při daném terénu a rozložení sil spojenecké skutečně vybízelo. Toto křídlo však zajistil pouze menší částí jednotek a značnou část ponechal ve středu sestavy jako rezervu pro protiútok.⁵⁰ Přesný počet mužů na obou stranách lze jen odhadnout. Francouzské síly čítaly asi 70 000 až 75 000 mužů a rusko-rakouské zhruba 85 000, tedy spojenci měli pouze mírnou převahu.

Francouzům přála na počátku bitvy štěstěna. Jejich síly rozložené za Zlatým potokem kryla ráno hustá mlha, která se rozpadala jen velmi pozvolna. Napoleon měl však z kopce Žuráně vynikající výhled na z prateckých výšin sestupující čtyři rakouské a ruské útočné kolony valící se na jižní část jeho sestavy, které však neměly díky mlze o rozmístění nepřítele potuchy. Nicméně nyní vše záleželo na odolnosti francouzského jižního křídla a také na tom, zda se na bojiště dostane včas se zpožděním přicházející sbor generála Davouta, jehož vojáci pochodovali i přes noc, aby se dostali do bitvy. Pět rakouských a ruských útočících kolon však muselo od 07.00 (k nepříteli se dostali asi v 08.00) zdolat několik kilometrů polí a luk než se dostanou k nepříteli. Tomu se

⁴⁹ Chandler, D.: Austerlitz 1805. London 1996, s. 15.

⁵⁰ Uhlíř, D.: Slunce nad Slavkovem. Třebíč 2000, s. 183 až 241.

podářilo u Sokolnic a Telnic zaujmout výhodná postavení jako např. sokolnický zámek a přilehlou obezděnou oboru a s velkým vypětím a posilou davoutova sboru odrážet početně značně silnější útočné kolony (asi 12 000 Francouzů proti 40 000 spojenců).⁵¹

Mezitím co byla jižní část spojenecké armády plně zabrána do útočných akcí, chystal Napoleon rozhodující protiútok. Tím, že se polovina rusko-rakouské armády přesunula ze středu sestavy na jih se pratecké výšiny téměř vyklidily. Císař Napoleon vytušil pravý čas pro zahájení ofenzívy. V 09.00 vyrazily k útoku dvě divize, postupující zprvu ještě zastřeny mlhou do nekrytého středu spojenecké sestavy. Postavila se jim část opožděné čtvrté útočné kolony, ale ta byla po hodině bojů smetena. Její osud následovala i řada elitních sborů ze spojeneckých záloh, jakými byla např. carská garda. Dvě dominanty - Pratecký kopec a Vinohrady se však pomalu dostávaly do rukou Francouzů.⁵² Mezitím na severním úseku fronty byl veden vedlejší útok spojeneckých sil kolem cesty spojující Brno s Olomoucí. Ten měl podle plánu vázat co největší množství francouzských sil a pokusit se o jejich případné zatlačení směrem k Brnu. Jejich snaha však skončila na kartáčové palbě dělostřelectva z vrchu Santon nedaleko Žuráně, kde měl postavení Napoleon. Nerozhodně zde skončilo střetnutí asi 12 000 jezdců obou stran. Rozhodující však byl francouzský útok středem, nazvaný velitelem francouzské armády „lvím skokem“. Obsazené Staré Vinohrady a Pratecký kopec se několikrát staly místem zoufalého pokusu ruských a rakouských jednotek o zvrát bitvy, končily však neúspěchem. Napoleon se v této fázi rozhodl zaútočit z výšin na jih a odříznout stále ještě bojující spojenecké útočné kolony u Sokolnic a Telnic. Útok tímto směrem započal asi ve 14.00.⁵³ Rusové a Rakušané se pokoušeli o zpomalení nepřátelského postupu, nicméně vše již bylo rozhodnuto a jejich snaha byla brzy zmařena. Ustupující jednotky musely z části překročit i zamrzlý Žatčanský a Měnínský rybník, což později přispělo k legendám o masách ruských vojsk utonuvších při horlivém ústupu. Pozdější archeologický průzkum však dokázal, že v rybnících utonulo pouze několik mužů.⁵⁴ Nicméně rybníky v týlu prchajících vojsk přispěly jakožto přirozená překážka k ještě většímu zmatku a ztrátám na straně spojenců. Tím co zachránilo zbytky ustupujících formací byl chybný odhad francouzského velení předpokládajícího, že nepřítel bude ustupovat směrem na Olomouc. Rusko-rakouské síly však podle rozhodnutí učiněného před započítím bitvy zvolily ústupovou trasu směrem na Hodonín.

Ztráty byly především na straně spojenců poměrně značné. Přibližně 15 000 mužů bylo zabito či zraněno a dalších zhruba 12 000 bylo zajato. K tomu je ještě nutné připočítat ztrátu 180 drahocenných kanónů.⁵⁵ Francouzi ztratili 1389 mrtvých, 7260 raněných a několik set zajatých.⁵⁶

⁵¹ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s. 171. Chandler udává 10 300 Francouzů a 50 000 spojenců.

⁵² Uhlíř, D.: Slunce nad Slavkovem. Třebíč 2000, s. 307 až 320.

⁵³ Chandler, D.: Austerlitz 1805. London 1996, s. 70.

⁵⁴ Uhlíř, D.: Slunce nad Slavkovem. Třebíč 2000, s. 372.

⁵⁵ Chandler, D.: Austerlitz 1805. London 1996, s. 83.

⁵⁶ Uhlíř, D.: Slunce nad Slavkovem. Třebíč 2000, s. 398 a 399.

Napoleon si byl vědom rozměrů svého vítězství, ale také toho, že v širším okolí se nacházelo mnoho neporažených armád a též nebylo jisté, jak se zachová Prusko.⁵⁷ Proto se rozhodnul vytěžit ze svého velkého vítězství maximum než riskovat a pokoušet se zničit další rakouské a ruské síly. Již dva dny po bitvě se sešel u Spáleného mlýna poblíž Uhřic s císařem Františkem I. aby dohodli příměří. Mírová smlouva pak byla podepsána 26. prosince v Bratislavě.⁵⁸ Porážkou ztratilo především Rakousko, které se muselo vzdát části území na Apeninském poloostrově, části svého území ve prospěch francouzského spojence Bavorska a především ztratilo poprvé vliv v Svaté říši římské národa německého, která díky politice francouzského císaře zanikla následujícího roku. Napoleon ji nahradil sobě věrnou Rýnskou konfederací, která tvořila jakési nárazníkové pásmo před nepřáteli Francie. Rakousko se později pokoušelo vrátit se zpět do své původní role na území dnešního Německa, ovšem jen s částečným úspěchem, jelikož muselo o toto místo soupeřit s Pruskem. Role Rakouska však již byla otřesena a ke své původní moci se vracelo jen ztěžka. Mezi dalšími požadavky Napoleona byly též obrovské finanční reparace, které mělo Rakousko platit Francii. Celkově se jednalo o 140 milionů franků, které měly vyrovnat hrozivý státní deficit Francie, což byl také jeden z cílů císaře Napoleona na počátku války.⁵⁹ Největší vítězství Napoleona připravilo cestu k dominantnímu postavení Francie až do tažení do Ruska. Ruský car po bitvě poznamenal, že všichni vládcové Evropy jsou pouze dětmi v rukou obra, čímž myslel francouzského císaře.

Bitva u Hradce Králové (3. 7. 1866)

„My Němci se bojíme Boha a nikoho jiného na světě.“

Otto von Bismarck, budovatel a první kancléř sjednoceného Německa

„Válka je pokračováním politiky jinými prostředky.“

Carl von Clausewitz, pruský stratég a vojenský teoretik

Bitva u Hradce Králové, nazývaná také často jako bitva u Chlumu či bitva u Sadové, byla nejvýznamnějším a rozhodujícím střetnutím Prusko-rakouské války roku 1866. Odehrála se na

⁵⁷ Newark, T.: Rozhodující bitvy dějin. Praha 2003, s. 22. Rakouské armády se nacházely v Praze a v Itálii, blížily se též další ruské síly.

⁵⁸ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s.175.

⁵⁹ Uhlíř, D.: Slavkov a Evropa roku 1805, In: Evropa 1805. Sborník prací V. mezinárodního napoleonského kongresu. Brno 2005, s. 12.

území tehdejší habsburské monarchie nedaleko dvou významných pevností – Josefova a Hradce Králové.

Od dob sedmileté války i zmiňované bitvy u Kolína uběhlo již několik dekád, ovšem nic se nezměnilo na tom, že ve středoevropském prostoru vedle sebe existovaly dvě silné monarchie, které se dostávaly do častých sporů pro snahu o dominanci nad regionem. Od dob sedmileté války se však změnilo mnohé na vnitřním uspořádáním států, jejich hranic, ale především lze největší změny vidět na společnosti. A změny to byly obrovské. Šlechta ztrácela své výhradní postavení, v obou zemích kvapně probíhala průmyslová revoluce, bylo postupně zrušeno nevolnictví i poddanství a na velkém vzestupu byla novinka 19. století - nacionalismus.

Po určitém uklidnění vztahů obou zemí během napoleonských válek, které nutily původní rivaly ke spolenectví, následovaly dekády relativního klidu až do revolučního roku 1848. Zde se ukázalo, že Rakousko nebude stát v čele snah sjednocování Německa, ale zato Prusko si takové nároky činilo. Nástupem Otty von Bismarcka jako prvního ministra Pruska se situace mezi oběma zeměmi přiostrčila. Bismarck věděl, že pro Prusko je důležité vytlačit Rakousko z dění v Německém spolku nejlépe vojenskou cestou. Záminkou k tomu byl spor o budoucnost Šlesvicka a Holštýnska. Původně si válku nepřáli ani ve Vídni ani v Berlíně a ani v žádné německé zemi, ale Bismarckovi se během půl roku podařilo prosadit ji jak doma, tak ji vnutit umnými tahy svým protivníkům. Válku vyhlásily Prusku četné státy Německého spolku, ale jejich vojenská pomoc Rakousku byla mizivá. Pouze Sasko vyslalo své vojsko na pomoc Rakousku, ostatně jinak by se jeho sbory dostaly do Pruského zajetí. Prusko však nebylo jedinou zemí, která vyhlásila Rakousku válku. Nově sjednocená Itálie totiž hodlala připojit ke svému státu Benátsko, stále ještě v rukou Rakouské monarchie. Proto bylo spojení Itálie a Pruska proti Rakousku logickým tahem.⁶⁰

Rakouská armáda se tak musela rozdělit na dvě části. První, početnější, se soustředila v příhraničním prostoru s Pruskem, tedy převážně v českých zemích. Jižní armáda se pak připravovala na boj v ohroženém Benátsku. Válka vypukla v polovině června 1866. Vedlejší bojiště v Itálii se stalo svědkem bitvy u Custozy, kde se početně slabším rakouským silám podařilo italskou armádu porazit. Válka se však měla rozhodovat na severu.

Velitel rakouské severní armády, polní zbrojmistr Ludwik von Benedek soustředil zprvu hlavní síly v okolí pevnostního města Olomouce, následně po vpádu pruské armády do Čech přesunul vojsko do východních Čech. Prusové postupovali ve třech proudech, aby se spojili v místě následujícího bojiště, což byl plán zkušeného náčelníka pruského generálního štábu Helmuta von Moltke. Prusové překročili hranice monarchie u Rumburka (Labská armáda), Liberce (1. armáda) a u Trutnova a Náchoda (2. armáda). Během svého pochodu svedly tyto armády několik úspěšných

⁶⁰ Podrobněji např. Ravik, S.: Tam u Králového Hradce. Praha 2001, s. 18 až 100.

šarvátek s rakouskou armádou, což donutilo Benedeka stáhnout se k Hradci Králové soustředit zde celou svou armádu v očekávání rozhodné bitvy, která nastala 3. července 1866.⁶¹

Počet zúčastněných vojáků byl značně vyrovnaný: pruská armáda čítala asi 220 000 mužů, spojená rakouská a saská asi 215 000.⁶² Rakouské síly byly rozestavěny do přibližně půlkruhové obranné linie, jejíž týl se opíral o Labe a pevnost Hradec Králové. Útok na rakouské pozice započal před 07.30 a postupně narůstal do zhruba 10.00, kdy již byly síly Labské a 1. armády plně zapojeny do bitvy. Tyto sbory přicházely od západu a severozápadu a útočily směrem na Nechanice, Popovice a zvláště v oblasti Sadové. Dopoledne byla situace zcela vyrovnaná, spíše se obráncům dařilo většinu pruských útoků odrážet a pouštěli se i do protiútoků. Vydatně jim pomáhalo rakouské dělostřelectvo, díky němuž byl zastaven útok nepřítele u Sadové.⁶³ V severozápadní části obranné linie se však dělo něco o čem vojevůdce Benedek nevěděl. Do lesa Svíb, tedy až za první obrannou linii pronikla jedna z pěších pruských divizí.⁶⁴ To by ještě neznamenovalo žádnou katastrofu, ale důležitější pro vývoj bitvy bylo, že se do jejich vytlačení z lesa zapojilo několik rakouských divizí, které měly čekat na příchod 2. pruské armády pochodující ze severu. Prostor, jenž měly tyto jednotky kryt (konkrétně šlo o II. a IV. sbor), se stal rozhodujícím místem bojiště. Několik hodin trvající boj o les Svíb zajistil 2. pruské armádě téměř nezjištěný přesun do týla rakouské armády, až k vesnici Chlum (kterou obsadili ve 14.15), jež byla nedaleko postavení Benedeka a také rozsáhlých rakouských záloh. Když se Benedek dozvěděl od svého podřízeného, že je na něj vedena z Chlumu palba, nechtěl tomu uvěřit a sám se jel přesvědčit o situaci, ale pruské kulky ho zahnyaly zpět.⁶⁵ Situace byla v tomto okamžiku pro rakouskou stranu kritická, jelikož nepřítel v týlu jejich jednotek znamenal smrtelné nebezpečí. Bylo ihned rozhodnuto o útoku na ves Chlum stojící na návrší, které teď bylo pro rakouské síly značnou překážkou. První útok rakouské pěchoty byl překvapivě úspěšný, ovšem díky nedostatku dalších sil, které by pouhou jedinou brigádu doplnily a podpořily, byla jednotka vržena zpět. Když se podařilo sestavit dostatečně silnou údernou skupinu, zahrnující celý VI. sbor a následně i I. sbor, bylo již návrší u Chlumu zaplněno množstvím dalších pruských jednotek. Následující útoky rakouské pěchoty znamenaly jen zkázu a zhruba 10 000 padlých, raněných a zajatých.⁶⁶ Nezbyvalo nic jiného než zachránit poraženou armádu. Zhruba od 16.30 byla téměř celá rakouská armáda na ústupu směrem na Hradec Králové. Jezdeckvo a baterie dělostřelectva kryly velmi úspěšně ústup pěchoty.⁶⁷ To však nezměnilo nic na tom, že bitva byla prohraná. Na rakouské straně padlo téměř 6000 mužů, 8500

⁶¹ Průvodce po bojišti u Hradce Králové z roku 1866. Hradec Králové 1996, s. 9.

⁶² Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s. 195.

⁶³ Hogg, I. V.: Slovník bitev. Praha 1997, s. 92.

⁶⁴ Průvodce po bojišti u Hradce Králové z roku 1866. Hradec Králové 1996, s. 18.

⁶⁵ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s. 196.

⁶⁶ Tamtéž, s. 199.

⁶⁷ Ravik, S.: Tam u Králového Hradce. Praha 2001, s. 370 až 376.

jich bylo zraněno a téměř 22 000 zajato. Ztraceno bylo i 188 děl, což byla velká část dělostřelectva. Ztráty na pruské straně jsou daleko nižší, téměř 2000 padlých a 7000 zraněných.⁶⁸

Velmi častým argumentem zdůvodňující porážku rakouské armády bývá výzbroj. Je jisté, že pruské „zadovky“ (tedy pušky nabíjené zezadu a nikoliv starým způsobem zepředu ládováním) byly modernější, nicméně dosud obecně přijímané informace o jejich kvalitě jsou patrně přemrštěné. Rychlost nabíjení, některými autory uváděná až čtyřnásobná oproti rakouským „předovkám“, nebyla patrně ani zdaleka tak vysoká. Navíc pruské tzv. jehlovky trpěly řadou neduhů a nebyly příliš spolehlivé. Pokud by však i tak měly modernější pruské pušky navrch, pak v jiných důležitých zbraních, dělostřelectvu, byla situace opačná. Rakouské síly měly k dispozici podstatně více modernějších děl s vnitřním závitem, které se vyznačovaly větší přesností a delším dostřelem. Výzbroj obou armád tedy asi nebyla tím, co by bitvu rozhodlo, ačkoliv je jim často přikládán až příliš velký důraz.

V dalších dnech po bitvě ustoupily rakouské síly přes Olomouc k jihu a přestože byly nuceny opustit Moravu, dokázaly se spojit s armádou, jež zvítězila na italském bojišti. 26. července však bylo uzavřeno v Mikulově příměří, na něž navázal tzv. Pražský mír podepsaný 23. srpna 1866.⁶⁹ Rychlý mír byl uzavřen především díky naléhání Otty von Bismarcka, který na rozdíl od generality i pruského panovníka tušil, že Rakousko může být do budoucna prospěšné jako spojenec, zvláště když se Francie v čele s Napoleonem III. připravovala na válku, kterou chtěl Bismarck prozatím odložit.⁷⁰

Výsledky bitvy i celého tažení byly již dané, ale jaké přinesly pro Rakouskou monarchii a potažmo i české země důsledky? V první řadě to byla ztráta velmocenského postavení Rakouska, které se již nemělo této monarchii vrátit. Rakousko muselo odstoupit Benátsko Itálii, vzdát se práv na Šlesvicko-Holštýnsko ve prospěch Pruska a především souhlasit s rozpuštěním Německého spolku a s vytvořením Severoněmeckého spolku pod vedením Pruska. Tím se definitivně uzavřela možnost Rakouska ovlivňovat dění v rozdrobeném Německu, kde si udržovalo značný vliv po několik staletí. To ve své podstatě vedlo ke sjednocení Německa v Pruských rukou a vytvoření ještě silnějšího hegemonu střední Evropy. Mír, který v Praze podepsalo Rakousko s Pruskem též znamenal budoucí sblížení obou zemí, s čímž prustí čelní představitelé počítali. Porážka u Hradce Králové tak vehnala Rakousko do rukou silného spojence, který jej zavedl až do První světové války a následně nenechal odpadnout ze svého obětí ani ve smrtelných křečích konce války. Tím byl osud Rakousko-Uherska zpečetěn.

Kromě jednoznačného zmenšení vlivu Rakouska znamenala porážka nebezpečné zesílení nacionalismu uvnitř země a další oslabení moci panovníka Františka Josefa co se vnitrostátních záležitostí týče. Vedla též přímo k dokonání toho, o co se politická scéna Uher už dlouho

⁶⁸ Průvodce po bojišti u Hradce Králové z roku 1866. Hradec Králové 1996, s. 10 a 11.

⁶⁹ Tamtéž, s. 12.

⁷⁰ Mommsen, W.: Bismarck. Olomouc 1995, s. 64.

pokoušela: dualismu a vzniku Rakousko-Uherska roku 1867, tedy velké autonomie pro Uherské země. Rakousko-uherské vyrovnání přispělo zpočátku k vnitřní stabilizaci země, ale bylo trnem v oku řadě slovanských národů, které monarchii obývaly.

Bitva u Hradce Králové a porážka rakouských vojsk znamenala mnoho i pro české země. Nebylo to jen obsazení pruskými jednotkami, ale především zklamání z následujícího vývoje. Po vyhlášení dualismu totiž česká politická scéna nedokázala řádně zareagovat a v dalších dekádách bojovala spíše sama se sebou než společně za „novou“ národní věc. Následné spory s představiteli německé menšiny na území českých zemí, neúspěchy v prosazení „rakousko-českého vyrovnání“ i mnoho dalších příčin vedlo k vyostření situace a zesílení národnostního citění. To ovšem nakonec znamenalo zatrpknutí mnoha občanů české národnosti v budoucnost Rakousko-Uherska a ve své podstatě vedlo až k odmítnutí poslušnosti císaři významnými osobnostmi české politické scény během První světové války.

Období dvacátého století

Bitva u Zborova (2. 7. 1917)

„Boj, to není humanita.“

T. G. Masaryk

„Postavíme-li armádu, dostaneme se tím do nového právního poměru k Rakousku i Spojencům... Tím se vytvoří politická situace, která nám umožní ve chvíli mírového jednání dosáhnout alespoň minima našich požadavků.“

T. G. Masaryk

Bitva u Zborova představuje nejmenší střetnutí, které bylo do Atlasu bitev zařazeno, a to co do počtu zúčastněných vojáků, tak i do rozlohy bojiště či výsledků pro další vývoj války. Důsledky této neveliké bitvy, jenž se odehrála během První světové války na západní Ukrajině poblíž ukrajinského města Tarnopole (východně od Lvova), však byly zásadní pro další formování československých jednotek v Rusku, ale především pro zdárný rozvoj, podporu a uznání myšlenek Československého zahraničního odboje. Z hlediska vývoje tzv. Velké války však šlo o pouhou drobnou epizodu. Útok Československé střelecké brigády u Zborova, ať už jakkoliv úspěšný, byl navíc součástí rozsáhlé ruské tzv. Kerenského ofenzívy, jež skončila naprostým nezdarem a následným ústupem a opuštěním získaných pozic.

V polovině roku 1917 již všechny válčící strany dostatečně znaly hrůznost bitev zákopové války, desetitisíce padlých v jediném dnu na krátkém úseku fronty a ofenzívy jejichž úspěchem byl často zisk jen několika málo kilometrů zničené oblasti. Touto nepohyblivostí fronty se vyznačovala především tzv. Západní fronta, pás táhnoucí se od pobřeží Belgie až po Švýcarsko. Příčinou vzniku zákopové války, kdy obrana dominovala nad útočnou silou, bylo především masové nasazení vynálezu 19. století – kulometu a také silné využívání dělostřelectva, které dokázalo zabít vojáka útočícího po pláni daleko lépe než toho, který byl skryt v hlubokém zákopu. K rozrušení statické obranné linie nepomohl ani nový vynález tanků ani značné rozšíření vojenského letectva, které právě za první světové války nabylo svého věhlasu, což paradoxně vedlo k rozmachu letectví v poválečných mírových dobách. Polovina roku 1917 tedy nepřinášela žádné převratné změny na evropských bojištích. USA vstoupili do války již na jaře, v té době padl též carský režim v Rusku. Druhá událost však měla značný vliv na další okolnosti vedoucí až k bitvě u Zborova. Do té doby nestabilní ruská armáda se stala ještě méně spolehlivou a její bojová síla značně poklesla. Na tomto stavu se podílela i sílící agitace bolševiků mezi vojáky, tak i v zázemí. V zázemí narůstal chaos a tzv. prozatímní vláda ruských socialistů se mu pokusila zabránit výrazným úspěchem na frontě.

Nový vrchní velitel, dosud relativně úspěšný generál A. A. Brusilov se pokusil o ofenzívu, jež nese jméno ministra války a následně i předsedy vlády A. F. Kerenského. Brusilov se snažil využít dosud bojeschopných oddílů, které nebudou zasaženy agitací a rozkladem, přičemž se domníval, že takové oddíly budou ostatním příkladem a jakýmsi stmelovacím prvkem. Při hledání takových oddílů padl zrak generality i na nově vytvořenou 1. československou střeleckou brigádu, složenou výhradně z dobrovolníků.⁷¹ Ofenzívy se mělo zúčastnit tři ruské armády, celkově asi 30 pěších divizí, 5 jezdeckých divizí a více než 1000 děl.⁷² Mezi nimi představovala československá brigáda pouze kapku v moři. Ovšem zatímco se legionáři s nadšením a obrovským zapálením (které bychom asi z dnešního pohledu již těžko nazývali pouze vlastenectvím) dychtivě chystali na první společný útok tolika Čechoslováků pohromadě proti vojskům „svého“ Rakousko-Uherska, musely být některé ruské oddíly ještě večer před vypuknutím ofenzívy odzbrojeny pro odmítnutí poslušnosti. Na druhou stranu se však 1. československé střelecké brigádě nedostávaly základní části výstroje, nebyla prakticky ozbrojena kulomety a i ostatní výzbroj byla velmi nedostatečná. Nemálo vojáků bylo nuceno nosit jako uniformy i horkém červenci zimní výstroj: polokožichy, beranice a plstěné boty. Jednotka nebyla vůbec secvičena, jelikož většina jejich členů působila dříve roztroušena po celé frontě mezi ruskými jednotkami, jimž sloužili jako rozvědčící v první linii.⁷³

⁷¹ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s. 219.

⁷² Galandauer, J.: 2.7. 1917. Bitva u Zborova, česká legenda. Praha 2002, s. 31.

⁷³ Tamtéž, s. 33.

Československá brigáda čítající 3530 mužů⁷⁴ měla být původně nasazena v rámci hlavního útoku celé ofenzívy, tedy na velmi exponovaném místě. Ruský velitel brigády (vrchní velení brigády muselo být pouze ruské) Vjačeslav Trojanov byl ale z důvodu nedostatečného výcviku a vybavení proti, a proto byla brigáda přidělena k 11. armádě mající za úkol podniknout jen vedlejší útok v jižním úseku plánované ofenzívy.⁷⁵ Brigáda měla tvořit štít uprostřed dvou ruských divizí, Čtvrté finské střelecké divize a Šesté finské střelecké divize (divize netvořili Finové, nýbrž Rusové, ale název nesou podle místa posádky před válkou).⁷⁶ Samotný počátek útoku měly provést obě divize, přičemž Československá brigáda měla zaútočit až po jejich úspěšném proniknutí do nitra rakouské obrany.

Za zemí nikoho se rozkládaly zákopy rakousko-uherské armády, která byla o nastávající ofenzívě velmi dobře informována a tedy i připravena. Její obrana se sestávala ze tří linií obrany, kde každou tvořila řada zákopů. Obránci byli příslušníci 2. armády, přesněji 9. sboru, přičemž proti Československé brigádě stála především 19. divize. Ironií osudu bylo, že více než polovinu vojáků této divize tvořilo české mužstvo. Ovšem ani jedna strana až do vypuknutí bitvy netušila, že půjde víceméně o boj příslušníků jednoho národa proti sobě.⁷⁷

Kerenského ofenzíva započala 1. 7. 1917, o den později přišla řada i na jižní sektor. V 05.15 začala dělostřelecká příprava, kterou po osmé hodině následoval útok obou finských divizí. O 45 minut později, v 09.07, pak útočí i první části Československé brigády. Nejdříve na severním, deset minut poté na středním úseku, později převzal přes odpor ruského velitele iniciativu v 09.30 i jižní úsek.⁷⁸ V té době již byla v severní a střední fázi ovládnuta síť zákopů první rakouské obranné linie. V 10.00 držela Československá brigáda celé první obranné pásmo. Žádná z finských divizí však doposud neprolomila ani první obranné pásmo, což vedlo ke značnému ztížení situace, neboť obě křídla proniknuvších legionářů byla vystavena náporu ze stran, zvláště pravé křídlo dočasně uvízlo.⁷⁹ V její těsné blízkosti se totiž nacházela dobře opevněná kóta 394 Mohyla, která měla být podle plánu již v rukou finské divize, ta ovšem doposud neuspěla. Přesto ostatní části Československé brigády pokračovaly zdárně vpřed a v 10.45 již měly v rukou i druhou rakouskou linii. Úspěch Československé brigády, která měla v původních plánech hrát pouze druhořadou roli, přitáhl pozornost velitele sboru a do oblasti směřovala záložní 82. divize. Okolo jedenácté hodiny se podařilo ovládnout opevněnou výšinu, kótu 392, čímž se rakousko-uherské postavení rozdělilo ve dvě, ovšem Mohyla stále vzdorovala.⁸⁰ Mezitím se okolo 12.00 podařilo zdolat na několika místech i poslední třetí záložní obrannou linii. Poté se na těchto úsecích

⁷⁴ Brigáda byla tvořena třemi početně slabými střeleckými pluky, z nichž každý měl tři prapory.

⁷⁵ Fidler, J.: Zborov 1917, malý encyklopedický slovník. Brno 2003, s. 59.

⁷⁶ Galandauer, J.: 2.7. 1917. Bitva u Zborova, česká legenda. Praha 2002, s. 31.

⁷⁷ Fidler, J.: Zborov 1917, malý encyklopedický slovník. Brno 2003, s. 62.

⁷⁸ Galandauer, J.: 2.7. 1917. Bitva u Zborova, česká legenda. Praha 2002, s. 41.

⁷⁹ Fidler, J.: Zborov 1917, malý encyklopedický slovník. Brno 2003, s. 63.

⁸⁰ Tamtéž, s. 64.

fronty situace stabilizovala, jelikož brigáda se spolu s záložní 82. divizí a 4. finskou divizí soustředila na dobytí strategického vrcholu Mohyla. Ta padla okolo 14. hodiny.⁸¹

Vojenský úspěch československé brigády byl tak pronikavý, že naprosto zaskočil celé ruské velení. To co se nepovedlo mnohokrát větším oddílům, podařilo se jednotce, která byla pro svou výstroj, výzbroj a výcvik považována za druhořadou. Zpočátku budil postup brigády až podezření, např. ruský pozorovatel upoutaný v balonu nad frontou se domníval, že se jedná o masovou dezerci, jinak si totiž rychlé pronikání českých vojáků mezi nepřátele nedokázal vysvětlit.⁸² Za úspěchem stojí mnoho faktorů, nejpřednější z nich jsou jistě morálka členů Československé brigády a také způsob jejího boje. Vojáci totiž útočili tak jak byli zvyklí jako průzkumníci – v malých hloučcích o několika mužích, což vedlo k jejich lepšímu krytí před smrtelnou palbou kulometů. V podstatě jim pomohla právě nesecvičenost nově vytvořeného sboru, který nebyl sešněrován žádnou doktrínou a také iniciativa nižších velitelů, kteří reagovali pružně na každý problém.

V řadách Československé střelecké brigády padlo 2. července 167 mužů a raněno bylo téměř 1000 vojáků. Za tuto cenu však dokázala prorazit všechny tři nepřátelská pásma a navíc zajmout více než 4000 zajatců, tedy více mužů, než čítal stav celé brigády.⁸³ Mrtvých vojáků rakousko-uherské armády bylo na úseku brigády několik set. Ovšem tento pronikavý úspěch byl nakonec nevyužit. Ruská armáda neměla na tomto vedlejší úseku další zálohy, které by dokázaly využít prolomené fronty a pokračovat dále na západ. Celkově však Kerenského ofenzíva brzy ztroskotala, jelikož nebylo mnoho odhodlaných jednotek, které by dokázaly rozvinout započatý útok a tak se po několika dnech dostala do protiofenzívy vojska rakousko-uherská a německá.⁸⁴ Přes tento vojenský neúspěch znamenala bitva u Zborova rozhodný pozitivní zlom. Nikoliv pro ruskou frontu, která se brzy definitivně zhroutila, ale pro československou zahraniční politiku. Předně bylo ruskou vládou a vojenským velením posvěceno rozšiřování československých oddílů, ze kterých později vyrostla mocná vojenská síla v Rusku. Bitva měla i velký politický význam, jelikož po jejím ukončení byly přijímány názory československého zahraničního odboje dohodovými spojenci daleko lépe a vytvořily se tak další možnosti pro pozdější podporu vzniku Československé republiky. Československý zahraniční odboj tak začal být relevantní politickou silou, jelikož teď za ním stála úspěšná a rychle rostoucí armáda.

Československé legie se po bolševické revoluci (která vypukla na podzim roku 1917) a po následném uzavření míru mezi Ruskem a centrálními mocnostmi postupně ocitaly v nezáviděníhodné situaci. Ovšem i z ní nakonec výtěžily mnoho a na několik měsíců dokázaly

⁸¹ Galandauer, J.: 2.7. 1917. Bitva u Zborova, česká legenda. Praha 2002, s. 44. Čornej, P. – Bělina, P. uvádí na s. 222 pád Mohyly o hodinu dříve.

⁸² Galandauer, J.: 2.7. 1917. Bitva u Zborova, česká legenda. Praha 2002, s. 49.

⁸³ Fidler, J.: Zborov 1917, malý encyklopedický slovník. Brno 2003, s. 65. Čornej, P. – Bělina, P. uvádí na s. 223 pouze 3210 zajatců.

⁸⁴ Warner, P.: První světová válka. Praha 1997, s. 167.

udržet enormně rozsáhlé oblasti Sibiře ve svých rukou. Jejich stažení do nově vzniklé vlasti pak bylo nutností, i když se legionáři vraceli často až roku 1920. Ovšem byli to právě tyto jednotky, které velkým dílem (a to nikoliv pouze bitvou u Zborova) nepřímo podpořily vznik Československa. Díky tomu se stala z bitvy u Zborova jakási legenda a z vojáků opěvovaní hrdinové. Tento symbol byl pak odstraňován za nacistického a později i komunistického režimu, takže v dnešní době není ani zdaleka tak známý jako byl za první republiky. Ačkoliv vypjatý nacionalismus a nadšení mužů vrhajících se na smrt dnes těžko najde pochopení, je bitva u Zborova nedílnou a důležitou součástí českých dějin. Proto si jistě poté co je již zbavena obrazu legendy, téměř zázračných činů a jednostranného opěvování zasluhuje velkou pozornost.

Bitvy u Zborova se zúčastnila řada významných osobností v uniformách Československé brigády. Patří mezi ně např. Jan Syrový, pozdější významný generál a během mnichovské krize na čas ministerský předseda a ministr národní obrany, který byl pro svou ztrátu pravého oka během bitvy a nošení černé pásky přes něj nazýván „Zborovský Žižka“. Dále lze jmenovat např. spisovatele Rudolfa Medka či rozporuplnou osobnost Radolu Gajdu, který se stal již v roce 1918 generálem, avšak pro svůj politický vliv byl v Československu ve dvacátých letech neprávem obviněn z pokusu o puč, což ho přivedlo až ke spojení s českými fašisty.⁸⁵

Karpatsko-dukelská operace a Slovenské národní povstání (konec srpna až konec října 1944)

„*Smrt jednotlivce je tragédie. Smrt tisíců je statistika.*“ J. V. Stalin

„*Nevím, čím se bude bojovat ve třetí světové válce, ale ve čtvrté to budou klacky a kameny.*“
A. Einstein

Karpatsko-dukelská operace a s ní propojené Slovenské národní povstání jsou významnou a také velmi krvavou součástí českých, potažmo i slovenských vojenských dějin. Název kapitoly již naznačuje, že nepůjde pouze o jedinou bitvu a dokonce ani bitvu v pravém slova smyslu. Za Druhé světové války obvykle nelze hovořit o bitvách ve stejném smyslu, jaký měly např. ještě v 19. století. Velmi často se totiž jednalo spíše o dlouhodobější operace na rozsáhlejších územích, kdy by se velká část střetnutí dala vystihnout nejlépe jako série bitev či operace.

⁸⁵ Fidler, J.: Zborov 1917, malý encyklopedický slovník. Brno 2003, s. 133, 187 a 222.

Koncem léta roku 1944 již bylo jisté, že situace nacistického Německa byla téměř kritická. Severní Afriku opustily spojené italské a německé síly již poměrně dávno, navíc Německo ztratilo svého spojence po vylovení Britů a Američanů na Sicílii a posléze i v Itálii. V červnu proběhla operace Overlord, tedy vylovení Spojenců v Normandii, kde již bylo po měsících bojů též rozhodnuto o německé porážce a Francie měla být brzy úplně osvobozena. Na východní frontě byla po katastrofě u Stalingradu, nezdařeném pokusu o protiútok u Kurska a útěku z Ukrajiny německá armáda ve svízelné situaci, ačkoliv stále měla dílčí úspěchy, jako např. potlačení povstání ve Varšavě.⁸⁶ Stejně tak Japonsko jakožto nejvýznamnější spojenc Německa zažívalo jednu porážku za druhou a jeho moc v Tichomoří brala rychle za své. Celkově vzato již zcela jasné, že se válka chýlí ke konci a na straně poražených budou stát státy Osy.

Druhá světová válka přinesla především nezměrné utrpení dosud největšího počtu lidí a ztráty na životech velmi zhruba odhadované na 60 milionů.⁸⁷ Stejně tak byly v této době dovedeny k „dokonalosti“ hrůzné způsoby likvidace celých etnik a skupin v koncentračních táborech, rasová teorie, eutanázie postižených apod. Na druhou stranu byla díky válce objevena či vylepšena řada technologií, která po válce změnila svět. Mezi ně lze např. zařadit raketovou techniku (vycházející z německých raket V1 a V2), která dovedla lidstvo až k letům do kosmu, dále proudový pohon letadel, využití radaru a v neposlední řadě i k prudkému rozvoji jaderných technologií, využitelných jak v civilní sféře, tak v horším případě ve sféře vojenské ve formě atomových bomb.

Vraťme se však na předválečné hranice Československa a Polska, kde se na konci léta 1944 schylovalo ke dvěma pro československé dějiny velmi významným střetnutím. První z nich, tzv. Slovenské národní povstání, vypukla 29. srpna 1944 a skončila potlačením celého povstání a rozprášení povstalců. Druhá byla započata v návaznosti na povstání o jedenáct dní později. Karpatsko-dukelská operace byla velmi nepovedeným střetnutím pro vítězí vojska SSSR podporované i vojáky z Československa. Proti sobě zde stály německé síly a jejich maďarští spojenci na straně jedné a sovětská vojska spolu s Prvním československým armádním sborem budovaným od jara 1944 v Sovětském svazu.

Slovenský stát, který se osamostatnil z tehdy propagovaného českého „jha a útlaku,“ vznikl v březnu roku 1939. V polovině roku 1944 již však režim, nesprávně označovaný za fašistický či klerofašistický, neměl nad svým územím plnou kontrolu. Především rozsáhlá partyzánská činnost a zvláště pak blížící se Rudá armáda znamenaly pro Slovenský stát smrtelné nebezpečí. Byli si toho vědomi i němečtí představitelé, kteří již zakusili „přeběhnutí“ Rumunska k nepříteli a díky tomu i rychlou ztrátu této strategicky důležité země. Proto se pokusili zamezit podobnému scénáři na Slovensku. Ostatně plány k podobnému vývoji již byly odsouhlaseny jak sovětskou, tak i

⁸⁶ Toto vítězství bylo však spíše dáno vypočítavostí vůdce SSSR Stalina (který chtěl v poválečném Polsku pouze silné komunisty a neposkytl proto povstání ve Varšavě pomoc, jelikož se obával následného vlivu čelních představitelů povstání) než velkým úspěchem německých sil.

⁸⁷ Pouze jeden z mnoha pokusů o vyčíslení ztrát na životech, přesto asi ten nejvíce přijímaný.

českosloveskou stranou a povstání na Slovensku a rychlý přechod Karpat Dukelským průsmykem měly vést k jejich uskutečnění.

Plán Karpatsko-dukelské operace byl takový, že První ukrajinský front (přesněji její část - 38. armáda), jehož součástí byl i První československý armádní sbor započne ofenzívu z oblasti Krosna a u oblasti Dukelského průsmyku se setká se slovenskými jednotkami, které spolu s ní v pátý den operace proniknou k Prešovu. Pro zabezpečení průsmyku měla být navíc shozena Druhá československá paradesantní brigáda. Pro všechny zúčastněné československé jednotky to měl být triumfální návrat do vlasti po mnoha strastech v Sovětském svazu. Ovšem plán nepočítal s iniciativou německých jednotek. Sotva započal sporadický odpor, často ještě před ním, byly slovenské sbory mající za úkol otevřít pomyslnou bránu útočícím jednotkám obklíčeny a odzbrojeny. Zamýšlená ofenzíva tak ztratila šanci k rychlému postupu a zaskočení nepřítele. Svým způsobem ztratila i svůj smysl, protože již nemohla zaznamenat bezproblémový přechod Karpat, navíc moment překvapení nemohl nastat. Situaci ovšem změnilo vypuknutí Slovenské národní povstání, které se však bez příkras nedá nazvat slovenským národním, jelikož se ho účastnilo velké množství vojáků jiných národností.

Povstání vypuklo v reakci na příchod německých sil⁸⁸ na Slovensko 29. srpna a svázalo tak částečně československé a sovětské velení k akci, která by jej podpořila. Jelikož byla Karpatsko-dukelská operace již naplánována, rozhodl maršál Koněv o jejím provedení a to mimo jiné i k podpoře povstání tím, že bude vázat řadu německých sil. Toto rozhodnutí se později ukázalo jako mylné, ačkoliv jej pozdější komunistická historiografie opěvovala. Z bitvy o Duklu a z povstání na středním Slovensku se stala legenda, která však na rozdíl od předchozí bitvy u Zborova nebyla založena na reálném podkladě. Celá operace i povstání totiž byly více neúspěšné než úspěšné, ač se o opaku snaží přesvědčit desítky knih vzniklých za 40 let totalitního režimu.

Slovenské národní povstání se v několika dnech od vypuknutí rychle rozšířilo a zasáhlo na 30 okresů o rozloze asi 20 000 km² s přibližně 1,7 milionu obyvatel.⁸⁹ Řady povstalců byly velmi různorodé. Sestávaly se např. z partyzánů slovenských, českých či sovětských, částí policie, finanční stáže, milicí tzv. Národní stráž, přičemž hlavní silou byla nově ustavená První československá armáda na Slovensku. V průběhu povstání byla vyhlášena mobilizace, takže v řadách povstalců se objevili i mladí branci. V barvách povstalců bojovalo i několik Američanů a posléze přisunuté jednoty z SSSR: První československý stíhací letecký pluk a Druhá československá paradesantní brigáda, která měla původně zajišťovat Dukelský průsmyk. Tyto jednotky byly na povstalecké území dopraveny letecky, např. na povstáním proslavené letiště Tri Duby. Počet vojáků na povstalecké straně se dostal až k hodnotě 60 000 mužů, avšak tento počet

⁸⁸ Důvod příchodu byl původně ve zvýšené aktivitě partizánských skupin. Zmiňované obavy z „odpadnutí“ Slovenska byly zprvu druhořadé.

⁸⁹ Jablonický, J.: Povstanie bez legend, dvadsať kapitol o príprave a začiatku SNP. Bratislava 1990, s. 62.

odpovídá nejvyšším stavům spíše v závěrečné části povstání. Německá vojska čítala zhruba 50 000 mužů, ovšem nepoměrně lépe vybavených, vycvičených a zásobených těžkou vojenskou technikou.

Samotné povstání bylo limitováno tím, že větší část slovenských jednotek na západě Slovenska a v Pováží setrvala na straně dosavadního režimu, čímž se operační prostor povstalců značně zúžil na střední Slovensko. Průběh povstání lze vyložit nejspíše jako postupnou ztrátu oblastí držených povstanci, jelikož útočných operací bylo pomálu a členové povstání se museli soustředit spíše na udržení ovládaného území. První útoky německých sil vedly ve směru od Nitry na severovýchod, od Žiliny na východ a na jih a od Popradu na západ a na jih. V této první fázi do 8. 9. 1944 se podařilo německým silám zajistit značnou část horního toku Váhu až po Ružomberok. Druhá fáze ofenzívy od 29. 9. do 16. 10. znamenala pro povstání ztrátu zbytku Pováží spojením německých sil od Žiliny a Ružomberoku, dále také Ponitří útokem od jihu. Západní část dosud držených oblastí tak byla ztracena. Pro německé síly však bylo cennější, že otevřely zásobovací trasu Povážím pro své jednotky na východě. Poslední fáze od 17. 10. do 28. 10. pak znamenala generální útok řady připravených německých jednotek především z jihu, ale i z řady dalších míst. Jednalo se již o úplnou likvidaci povstání. Dobyť Banské Bystrice jakožto centra povstání 28. 10. 1944 pak znamenalo rozklad zbylých jednotek, případně jejich ústup do hor. Slovenské národní povstání znamenalo ukončení života zhruba 1700 mužů na straně povstání a 4200 Němců. Poměr raněných byl přibližně 3600 ku 5000, avšak více než 10 000 mužů zapojených do povstání bylo zajato.⁹⁰

Karpatsko-dukelská operace započala 8. 9. 1944 a již od svého počátku se potýkala s mnoha potížemi. Podle plánu měla být rychlá a v součinnosti se slovenskými jednotkami. Ani jedno se však nezdařilo. Německé jednotky byly těsně před začátkem útoku posíleny a navíc se dokázaly včas stáhnout z první obranné linie, která se stala terčem mohutného dělostřeleckého bombardování. Při zahájení operace měly sovětské síly zhruba 120 000 mužů, přičemž Němci na tomto úseku fronty pouze 17 000 vojáků. Útok 38. armády byl zadržen u komunikačního uzlu – obce Krosno a kvůli přesunům po vedlejších cestách nastal v týlu zmatek, díky kterému se dostal do potíží i První československý armádní sbor o síle zhruba 14 000 mužů, v pozdějších fázích až 17 000.⁹¹ U obce Wrócanka ztratilo velení přehled o situaci a domnívá se, že jde již zajištěným územím, dostal se československý armádní sbor v pochodové formaci pod palbu německých děl i menších zbraní. Ztráty se vyšplhaly přes 1000 mrtvých a raněných. Byla to předzvěst výsledku dalších bojů v Karpatech. Vedlejší výsledkem tohoto počátečního neúspěchu bylo sesazení velitele sboru generála Jana Kratochvíla maršálem Koněvem, na jehož místo byl dosazen generál Svoboda, jenž byl pro sovětské velení poddajnější. Svoboda, pozdější prezident ČSSR, byl také nakloněn

⁹⁰ Richter, K.: Apokalypsa v Karpatech. Praha 2003.

⁹¹ Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995, s. 258.

Koněvovu plánu projít skrze Karpaty za každou cenu a prohlašoval: „Bud' přes Karpaty přejdeme nebo na nich padneme!“⁹²

Obsazení nechráněné první obranné linie bylo pro útočící sbory hračkou, nicméně dobýt druhou obrannou linii bylo naopak oříškem. První československý armádní sbor sváděl od 10. září urputné boje o dominantu německé obrany (kótu 534) nedaleko města Dukla, stejně jako o okolní vrcholy a to po několik dní.⁹³ Od 13. 9. se podařilo sovětskému gardovému jezdeckému pluku postoupit za německou obranu a operovat v týlu německých jednotek, avšak po několika dnech byl nucen kvůli nedostatku střeliva a pro narůstající tlak stáhnout se zpět. Přes silné sovětské posily ofenzíva skomírala a v hornatém terénu stálo obsazení každého vrcholu mnoho životů. Největší postup pak zaznamenala Čtvrtá gardová armáda, které se podařilo jako první dosáhnout československých hranic a osvobodit první ves na našem území a to 21. září 1944. Československý armádní sbor se dostal na československé území po dobytí Dukly (29. 9.) poté, co překonal další vrcholy lemující Dukelský průsmyk a osvobodil první obec 4. října jižně od Dukly. Hlavní čelo celé ofenzívy pak bylo přeneseno jihovýchodně od průsmyku. Zde se v údolí potoka Kapišovka odehrávaly nejprudší boje celé operace, kdy se i přes mnohokrát opakované útoky nedařilo zdolat německé pozice. Když pak bylo 28. října definitivně potlačeno Slovenské národní povstání, bylo rozhodnuto o zastavení útočných operací. Při operaci padlo zhruba 19 000 sovětských vojáků a 1800 příslušníků Prvního československého armádního sboru. Ztráty na německé straně jsou jen odhadovány, podle sovětských zdrojů dosáhly 50 000 mrtvých, raněných a zajatých.⁹⁴

Karpatsko-dukelská operace skončila neúspěchem. Přesto se stala nejvýznamnějším střetnutím, do nějž velkou měrou zasáhly československé jednotky během Druhé světové války. Porážka v Karpatech i povstání na středním Slovensku znamenala oddálení osvobození velké části Československa až do posledních dnů války. Nic však nezměnila na tom, že bylo Československo osvobozeno převážně sovětskými vojsky a dostalo se tak po válce do sovětské zájmové zóny, což vedlo až k únoru 1948 a nastolení vlády komunistické strany na bezmála 40 let.

⁹² Tamtéž, s. 262.

⁹³ Richter, K.: Apokalypsa v Karpatech. Praha 2003, s. 114.

⁹⁴ Tamtéž, s. 359.

Kartografický projekt

Úvod

Vytvoření kartografického projektu je pro vznik atlasu téměř nezbytné, jelikož má pomoci k formulaci plánů a cílů jakož i prostředků k dosažení kýženého cíle. Analýza a následná vizualizace vybraných historických událostí pomocí atlasu je velice účinný způsob, kterak shrnout dané události proběhnuvší v prostoru a čase a předložit je čtenáři (tedy v našem případě studentovi střední školy) ve stravitelné, přehledné a snadno pochopitelné podobě.

Školní atlas slavných bitev české historie se snaží zaznamenat rozhodující okamžiky válečných střetnutí, jež měla na české dějiny zásadní vliv. K úspěšnému završení této snahy mají v našem případě pomoci především mapy, ale také tabulky, grafy, časové osy, ilustrace, fotografie, nákresy bojových sestav apod. Pro vypracování samotného atlasu budou rozhodující platná kartografická pravidla pro atlasovou tvorbu a je nutné dodat, že atlas bude používat standardizovaný jazyk mapy. Během zpracování bude též využito závěrů moderních trendů katografie a geoinformatiky, přičemž při tvorbě atlasu bude použit software ESRI ArcGIS 9.x.

Název díla

Název díla zní: **Návrh školního atlasu slavných bitev české historie**

Anglicky též: **Project for School Atlas of Czech Memorable Battles**

Název díla má v první řadě vyjadřovat, že se jedná o návrh atlasu zaměřeného na výuku, fungující tedy jako pomůcka při hodinách dějepisu. Následně je v názvu zobrazen samotný obsah návrhu atlasu, tedy že bude mít za úkol přiblížit vybrané významné bitvy, jež měly velkou souvislost a rozhodující úlohu pro vývoj a směřování českých zemí. Chronologickému zařazení díla nebyl v názvu poskytnut prostor, jelikož bitvy zaujímají průřezově celé období dějin české státnosti a proto by nebylo využití datování příhodné. Návrh školního atlasu slavných bitev české historie bude dále zmiňován pouze jako Atlas bitev.

Účel vydání

Atlas bitev má v první řadě sloužit jako učební pomůcka pro výuku dějepisu na středních školách. Je tedy určen pro studenty, kteří mají doposud jen minimální znalosti o významných střetnutích, jež zásadně ovlivnily dějiny jejich země, přičemž tomuto zaměření na žáky středních škol by měla odpovídat i forma díla. Atlas však nemá být pro studenty pouze dalším zdrojem informací, ale také pomůckou, jež by je do probíraného tématu více vtáhla a celkově prohloubila jejich zájem o dějiny a zlepšila také jejich geografickou gramotnost.

Účel vydání vychází také z absence atlasu zaměřeného na české vojenské dějiny, jelikož posledním významnějším počinem v tomto směru byl Československý vojenský atlas z roku 1965, jenž však není primárně orientován na významné bitvy české historie. V tomto směru má tedy Atlas bitev za úkol vyplnit jisté hluché místo. Tento školní atlas také může posloužit jako příklad pro obdobná díla, která by vznikla v budoucnu.

Druh díla

Výstup Atlasu bitev bude proveden formou knižní podoby, jíž bude představovat tématický atlas. Základní informační roli přitom mají zajišťovat mapy, ale i doprovodný text. Následně bude atlas vhodně doplněn dalšími prvky jakými jsou tabulky, grafy, časové osy, dobové mapy, ilustrace, nákresy bojových sestav a v případě některých bitev i dobové fotografie.

Ohledně technických parametrů atlasu lze dodat, že půjde o formát A4, jenž bude mít výhodu pro svou snadnou přenositelnost (kopírující velikosti jiných materiálů používaných studenty) a také manipulaci. Vzhledem k plánovanému rozsahu atlasu a k cílovému zaměření bude použita vazba V1, přičemž obálkou bude měkká vazba (paperback). Atlas bude nejspíše vytištěn na lesklý papír s gramáží 120 g/m².

Měřítko

Pro různorodost bitevních polí je zvolení jednotného měřítka krajně obtížné. Bitvy se totiž mnohdy odehrávaly na bojištích, které se svým rozsahem značně lišily. V případě přehledových map, jež budou uvádět do dějinné situace před bitvou a poté znázorňovat události po bitvě

následující, lze vybrat jednotící měřítko s jistými potížemi, jelikož zájmové území vyjádřené v mapě bude často rozdílné. Přesto můžeme dojít k výběru několika měřítek a to:

1 : 5 000 000 pro české země

1 : 15 000 000 pro vybranou část Evropy, např. střední Evropu

1 : 35 000 000 pro celou Evropu

1 : 100 000 000 pro evropskou i asijskou část Ruska (při tažení legionářů v letech, které následovaly po bitvě u Zborova)

Kartografické zobrazení

Zvolení vhodného kartografického zobrazení pro Atlas bitev přímo závisí na střetnutích, které byly do atlasu vybrány. Jako nejvhodnější bylo určeno zobrazení WGS84 za použití souřadnicového systému WGS84. Možnost využití souřadnicového systému S-JTSK, jenž by byl příhodný pro území českého státu, byla odsunuta na úkor již zmíněného systému WGS84 a to z několika důvodů. Předně je nutné zdůraznit, že některé zařazené bitvy se neudály na území českého státu, nýbrž v zahraničí. Dále je také důležité zmínit, že přehledové mapky budou v některých případech zobrazovat české území, jindy však část nebo dokonce celou Evropu, v případě bitvy u Zborova a následných peripetiích československých legionářů i část Asie. Z těchto uvedených důvodů je zřejmé, že by využití systému S-JTSK nebylo vhodné.

Návrh obsahu

Stručný obsah atlasu je následující:

Úvod

Kapitola I. Období středověku:

Bitva na Lechu

Bitva na Moravském poli

Bitva na Vítkově

Bitva u Lipan

Kapitola II. Období raného novověku:

Bitva u Moháče a obléhání Vídně

Bitva na Bílé hoře

Bitva u Kolína

Kapitola III. Období devatenáctého století:

Bitva u Slavkova

Bitva u Hradce Králové

Kapitola IV. Období dvacátého století:

Bitva u Zborova

Karpatsko-dukelská operace a Slovenské národní povstání

Rejstřík

Kompozice

Kompozici Atlasu bitev nastínily již předchozí strany, zde se ji pokusíme doplnit. Části základních kompozičních prvků díla (název, měřítko) nebudeme již více zmiňovat, tiráž bude samozřejmě součástí úvodních a závěrečných stran makety atlasu. Legenda bude uvedena na počátku díla, kde má vyjadřovat použité mapové znaky a ostatní kartografické vyjadřovací prostředky, jež budou využívány v jednotlivých mapách celého atlasu. Nicméně u map zachycujících bitvy bude vždy uvedena další legenda doplňující jistá specifika pro danou bitvu vlastní. V určitých případech bude použito legendy i u přehledových map, pokud bude její zařazení nezbytné, tedy pokud nebudou všechny prvky v přehledové mapě obsažené uvedeny již v úvodní legendě. Nadstavbové kompoziční prvky budou mít za úkol především atlas přehledně doplňovat.

Umístění mapového pole v rámci mapového listu, ale i celý kompoziční styl atlasu pak bude následující: S počáteční stranou té které bitvy objeví čtenář základní informace formou textového pole, uvádějícího do dějinné situace v předvečer bitvy. Zde bude vyčleněn prostor pro celou řadu nadstavbových kompozičních prvků, tak jak již byly zmíněny výše v podkapitole druh díla. Nedílnou součástí této úvodní strany bude přehledová mapa rozvíjející informace na první straně obsažené. Osou atlasu je pak umístění hlavní kompozice, jež bude zaujímat prostor druhé a

povětšinou i třetí strany⁹⁵ věnované určité bitvě. Mapové pole má přitom zaujímat přibližně 2/3 formátu makety, přesněji 18,5 x 16,5 cm. Zbylé místo v dolní části strany bude vyhrazeno pro legendu a textový popis bitev s vysvětlením jejich nejdůležitějších fází a zvrátů, významných lokalit, které bitvu ovlivnily, vybraných oddílů apod. Závěrečná strana pak má za úkol dokázat důležitost bitvy pro české dějiny a upozornit na všechny důsledky. Její koncepce bude relativně podobná straně první, důležitou roli bude znovu hrát přehledová mapa.

Organizační zabezpečení zpracování díla

Tvorba atlasu vyžaduje v dnešní době přizvání řady odborníků, avšak nejedná pouze o specialisty zabývající se odborným tématickým obsahem atlasu, nýbrž i o množství dalších pracovníků specializovaných v různých směrech. Také Atlas bitev nelze dokončit v plném rozsahu a navrhnutém obsahu bez spolupráce kolektivu pracovníků. V našem případě by se především jednalo o spolupráci kartografických odborníků, jimž by zajišťoval potřebné informace historik, který by měl za úkol zpracovat textovou část díla, ale také dohlížet na správnost obsahu atlasu z dějinné stránky. Při zpracování textu, ale i v jiných fázích zpracování Atlasu bitev by měl být přítomen pedagogický odborník, jenž by dohlížel nad tím, zda se atlas drží nabraného kursu vedoucího k vytvoření školní učební pomůcky. Stejně tak je nutné začlenit do týmu ilustrátora, jehož obrázky by studentům ulehčily proniknutí do tématu. Dále by též byli zapotřebí odborníci se znalostmi marketingu, korektur textu a samotného tisku. Ne všech zmíněných odborníků však bude potřeba pro vytvoření stálého řešitelského týmu, spolupráce s větší částí z nich by měla probíhat externí formou. Stálý tým řešitelů bude pracovat podle zvoleného harmonogramu naznačeného v následující kapitole, přičemž bude kladně důraz na jejich vzájemnou dobrou spolupráci a to zvláště v případě, že jejich pracoviště budou oddělená.

Podkladové materiály

⁹⁵ Pouze jediná strana bude vyčleněna pro mapu bitev na Lechu a na Moravském poli. Ne náhodou se jedná o nejstarší střetnutí do Atlasu bitev zařazené. Důvod je jednoznačný: dobové materiály neuvádějí dostatečné množství relevantních informací o průběhu bitvy, a proto by bylo využití dvou stran zbytečným plýtváním, jelikož lze stejně dobře vystihnout průběh bitvy na jediném mapovém poli. Jinak je tomu u bitev pozdějších, kdy u některých bude spíše obtížné vystihnout srozumitelně a jednoznačně průběh bitvy pouze na dvou mapách. I to je však úkol, který při zpracování Atlasu bitev čeká na vyřešení.

Práce na Atlasu bitev bude vycházet z analýzy dostupnosti dat, které je vyčleněna celá kapitola. Zde jen stručně shrneme výsledky této kapitoly, které jsou relevantní pro kartografický projekt Atlasu bitev. Při vytváření atlasu budou použity datové sady ArcČR 500 (Arcdata Praha, s.r.o.) a CENIA. Pro přehledové mapy bude nutné získat dobové hranice z historických atlasů, jelikož podobná data prakticky neexistují v elektronické podobě nebo jsou značně nekvalitní a nepoužitelné. Dalšími podkladovými materiály budou odborná literatura a archivní materiály o jejichž přednostech a (často především) nedostatcích bylo již pojednáno v kapitole Současný stav problematiky a analýza dostupnosti dat.

Rámcový časový harmonogram zpracování

Časový harmonogram částečně vychází z již uskutečněných mezníků při vytváření Atlasu bitev, značná část ovšem nastane v pozdějších fázích. Je však nutné zdůraznit, že následující časový odhad je pouze orientační.

- Zadání projektu – červen 2007
- Studium atlasové tvorby – do října 2007
- Studium pramenů a odborné literatury vztahujících se k jednotlivým bitvám – do prosince 2007
- Analýza dostupnosti dat – do února 2008
- Stanovení obsahu atlasu – do února 2008
- Určení kompozice díla – březen 2008
- Vytvoření makety Atlasu bitev – duben 2008
- Tisk makety – květen 2008
- Korektura kartografického projektu a vytvořené makety – červen 2008
- Získání konkrétních potřebných dat – do října 2008
- Oslovení potencionálních sponzorů – do října 2008
- Sestavení řešitelského týmu – do listopadu 2008
- Tvorba map i s jejich případným přepracováním – do února 2009
- Vytvoření textové části, ilustrací a ostatních doplňujících částí - do dubna 2009
- Korektury vzhledu, obsahu a pravopisu – do června 2009
- Příprava pro tisk – do července 2009
- Dokončení tisku – do srpna 2009
- Žádost o schvalovací doložku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy – do září 2009

Závěr

Atlas bitev má před sebou jakožto školní atlas celou řadu cílů, jedním z nejdůležitějších je pak poskytnout žákům v přiměřeném množství takové informace, které by jim byly pouze ku prospěchu a dokázaly obohatit jejich znalosti (nejen) v oboru historie. I proto mají být údaje předkládané ve všech formách důkladně zváženy a kolektiv autorů se také musí pokusit o maximální přehlednost a návaznost jednotlivých částí atlasu, jelikož ty hrají v atlasové tvorbě důležitou roli.

Závěrečným krokem pro autory atlasu bude prodej, který se bude mimo jiné odvíjet i od jeho ceny. Výsledná cena atlasu (v takové technické i rozsahové podobě v jaké byl navrhnut) by se měla pohybovat podle hrubých propočtů mezi 80 a 150 Kč, ovšem s tou podmínkou, že by byl vydán ve větším počtu výtisků. Při menším množství by byla cena pochopitelně vyšší, řádově od 130 do 200 Kč. Jednou z možností prosazení Atlasu bitev na trhu je získání schvalovací doložky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy v souladu s § 27 školského zákona, která by jistě velmi přispěla při konečném prodeji atlasu.

Výsledky

Výsledky této bakalářské práce vycházejí ze zadání práce a z vytyčených cílů. Prvním z výsledků bylo analyzování možností datových zdrojů. Dalším se stalo velmi důležité vypracování kartografického projektu Školního atlasu slavných bitev české historie. Pro určení a zpracování tematického obsahu se ukázalo být zásadní také zajištění a vypracování historické části práce, která napomohla ke zvolení konkrétního obsahu a bude v případném budoucím kompletním zpracování atlasu hrát značnou roli.

Nejdůležitějším výstupem práce je maketa Školního atlasu slavných bitev české historie. Svou roli hrají také vypracované listy makety, které mají přiblížit konečnou podobu výsledného atlasu. Základní součástí makety je vytvořená kompozice stran s matematickými prvky. Na ně pak navazuje vypracování a rozmístění konkrétního obsahu makety. Současná podoba makety však neznamená, že se i ve finální verzi produktu, tak jak je nastíněna v časovém harmonogramu zpracování, musí postupovat zásadně podle její podoby. V současném stavu má sloužit především jako ukázka možného zpracování díla, která by měla vést k diskuzi a případným změnám jak obsahové, tak i kompoziční části.

Maketa byla zpracována v prostředí CorelDraw 9, později byla exportována do formátu PDF. Vytisťna byla na papír 90 g/m² a svázána stejně jako písemná část bakalářské práce knižní vazbou. Formát makety zůstal zachován, nicméně gramáž papíru a použitá vazba finální verze atlasu se mají od této pracovní verze lišit. Blíže bylo k tomuto tématu již naznačeno v kartografickém projektu. Ukázkové listy byly vypracovány v prostředí ESRI ArcGIS 9.x a také CorelDraw 9 a byly umístěny jako volné listy k bakalářské práci.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo především sestavení kartografického projektu Školního atlasu slavných bitev české historie. Při vytváření projektu byla zvolena řada parametrů budoucího atlasu, jako např. technické náležitosti tisku, měřítko přehledových map nebo kartografické zobrazení.

Kromě této základní části návrhu atlasu lze za důležité části práce považovat sestavení obsahu atlasu a na něj navazující zajištění historických podkladů. Ačkoliv historická část zaujímá větší prostor než jak bylo původně v zadání práce zamýšleno, ukázalo se podobné zpracování jako jediné přijatelné, pokud mělo být skutečně podkladem pro všechny do atlasu zařazené bitvy. Také samotná volba bitev prošla důkladnou analýzou. Zvolené bitvy sice nepřinášejí výčet nejvýznamnějších válek, které mají souvislost s českými zeměmi, protože ne každá důležitá válka je zakončena či provázena významnou bitvou, ale zařazení všech bitev je opodstatněné.

Při zpracování návrhu atlasu nemohla chybět analýza dostupnosti dat, která byla provedena na počátku všech prací. Byly analyzovány jak podkladová, tak i tematická data. Z důvodu využití pro další fáze sestavování atlasu byly do projektu začleněny také kapitoly zabývající se organizačním zabezpečením kolektivu pracovníků a rámcovým časovým harmonogramem.

Postupně byla během ostatních prací vytvářena maketa atlasu, založená především na kompozičních prvcích, ale také matematických základech díla. Nejdůležitější se při jejím sestavení staly historické podklady, z nichž byly částečně čerpány náměty na konkrétní prvky atlasu jakými jsou grafy, časové osy, dobové mapy, ilustrace, nákresy bojových sestav, fotografie a též nepostradatelný text.

Jako ukázka možného finálního zpracování byla vybrána bitva u Slavkova. Jedná se o čtyři strany vyplněné tematickým obsahem tak, jak byl navržen v maketě atlasu. Jejich součástí jsou dvě přehledové mapy a dvě mapy zachycující jednotlivé fáze bitvy. Ukázkové listy jsou volně přiloženy k bakalářské práci.

Školní atlas vybraných bitev nemůže sloužit žákovi k plnému poznání významných konfliktů a už vůbec není koncipován na pochopení větších dějinných celků. Měl by ovšem být k dispozici jako učební pomůcka pro rozšíření určitých znalostí v geografické a historické oblasti. Během vytváření atlasu proto musí být důkladně dbáno na fakt, že se jedná o atlas školní. Proto by měly být všechny informace do atlasu zařazované důkladně zváženy. Kolektiv autorů přitom musí dbát na maximální přehlednost a návaznost jednotlivých částí atlasu.

Summary

The bachelor thesis is one of the final parts of Geography Bachelor degree study programme at Department of Geography, Faculty of Science, Palacky University in Olomouc (UP), Czech Republic.

The aim of the bachelor thesis Project for School Atlas of Czech Memorable Battles was to compose a cartographic project of the memorable battles dependent on all commonly used rules in atlas cartography.

One of other main aims was to make up the contents of atlas and to analyse accessibility of thematic and foundational data. It was necessary to create chapter devoted to historical basis of chosen battles. This chapter represents thematic data and will be an important source for creating final product (atlas) in the future. As a semi product of cartographic project, a mock-up (maquette) was produced. This book will be used for several reasons, one of the most important will be representing atlas, so that atlas itself will be shape after mock-up.

The aims were fulfilled and whole bachelor thesis will be accesible via internet at Department of Geography (geography.upol.cz).

Shrnutí

Návrh školního atlasu slavných bitev české historie je bakalářskou prací, která má v první řadě za úkol zpracovat kartografický projekt, podle něhož by v budoucnu mohl být vypracován i samotný atlas.

Mezi důležité části práce lze zahrnout analýzu dostupnosti dat, zaměřenou jak na podkladová, tak i tematická data. Neméně důležitou součástí práce je historická část, která má za úkol sloužit jako jednotný a ucelený podklad v dalších fázích zpracování atlasu. Její vytvoření se stalo nutností z důvodů útržkovitých, rozporuplných a mnohdy i ideologicky modifikovaných závěrů odborné literatury.

Jako výstup slouží zhotovená maketa, která je především zdrojem uspořádání pro budoucí atlas. Stejně tak má být předlohou po obsahové stránce. Sestavení obsahu atlasu potažmo makety přitom bylo jednou z priorit práce. Dalším výstupem jsou také vyhotovené ukázkové listy atlasu. Jedná se o pokus o finální zpracování části atlasu, přesněji bitvy u Slavkova. Listy obsahují přehledové mapy a mapy průběhu bitvy.

Klíčová slova – Key Words

české země – *czech lands*

dělostřelectvo – *artillery*

jízda – *cavalry*

kartografický projekt – *cartographic project*

slavné bitvy – *memorable battles*

spojenec - *ally*

školní atlas – *school atlas*

maketa – *mock-up (macquette)*

měřítko - *scale*

národ – *nation*

nepřítel/protivník – *enemy*

obrana – *defence*

tematická data – *thematic data*

pěchota – *infantry*

podkladová data – *foundational data*

stát – *state*

ukázkový list – *example sheet*

ústup – *retreat*

útok - *attack*

vítězství – *victory*

vojevůdce – *commander*

ztráty – *casualty*

Seznam použité literatury

Knížní zdroje

Bělina, P.: Kolín 18. 6. 1757. Praha 1997.

Bílý, J.: Jezuita Antonín Koniáš. Praha 1996.

Bowlus, C.: The Battle of Lechfeld and Its Aftermath. August 955: The End of the Age of Migrations in the Latin West. Aldershot 2006.

Čornej, P.: Lipanská křižovatka: Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy. Praha 1992.

Čornej, P.: Lipanské ozvěny. Praha 1995.

Čornej, P. – Bělina, P.: Slavné bitvy naší historie. Praha 1995.

Efmertová, M.: České země v letech 1848-1918. Praha 1998.

Fidler, J.: Zborov 1917, malý encyklopedický slovník. Brno 2003.

Frais, J.: Slavné prohry, slavné vítězství koruny české: devět vybraných kapitol z dějin českého válečnictví. Praha 1998.

Galandauer, J.: 2.7. 1917. Bitva u Zborova, česká legenda. Praha 2002.

Hanzák, F.: Evropa v proměnách století. Praha 2001.

Hogg, I. V.: Slovník bitev. Praha 1997.

Chandler, D.: Austerlitz 1805. London 1996.

Jablonický, J.: Povstanie bez legend, dvadsať kapitol o príprave a začiatku SNP. Bratislava 1990.

Kaňok, J.: Tematická kartografie. Ostrava 1999.

Kavka, F.: Bílá hora a české dějiny. Praha 2003.

Kejř, J.: Husův proces. Praha 2000.

Klíma, A.: Dlouhá válka (1618 – 1648). Praha 1996.

Kofránková, V.: 26. 8. 1278. Moravské pole. Praha 2006.

- Kuffner, H.: Bitva u Lipan 30. května 1434. Český Brod 1920.
- Maur, E.: Ohlas napoleonských válek v českých zemích, In: Napoleonské války a české země. Praha 2001.
- Michková, M.: Bojiště v Čechách, na Moravě, ve Slezsku. Praha 2005.
- Millar, S.: Kolín 1757: První porážka Fridricha Velikého. Praha 2007.
- Mommsen, W.: Bismarck. Olomouc 1995.
- Newark, T.: Rozhodující bitvy dějin. Praha 2003.
- Opatrný, J.: Válka mohykánů: Sedmiletá válka v Americe. Praha 2000.
- Pazsto, V.: Kartografický projekt hydrolologického atlasu povodí Bečvy. Bakalářská práce na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého, katedra geoinformatiky. Olomouc 2007
- Pizur, M.: Projekt atlasu trhu práce. Bakalářská práce na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého, katedra geoinformatiky. Olomouc 2006.
- Pravda, J. - Kusendová, D.: Počítačová tvorba tematických máp. Bratislava 2004.
- Průvodce po bojišti u Hradce Králové z roku 1866. Hradec Králové 1996.
- Ravik, S.: Tam u Králového Hradce. Praha 2001.
- Richter, K.: Apokalypsa v Karpatech. Praha 2003.
- Stellner, F.: Sedmiletá válka v Evropě. Praha 2000.
- Uhlíř, D.: Černý den na Bílé hoře. Brno 1998.
- Uhlíř, D.: Slunce nad Slavkovem. Třebíč 2000.
- Uhlíř, D.: Slavkov a Evropa roku 1805, In: Evropa 1805. Sborník prací V. mezinárodního napoleonského kongresu. Brno 2005.
- Urbánek, R.: Bitva na Vítkově 1420. Praha 1933.
- Veverka, B.: Topografická a tematická kartografie 10. Praha 2004.
- Vondruška, V.: Slavné bitvy českých panovníků. Praha 2003.
- Voženílek, V.: Geografické informační systémy I. Olomouc 2000.
- Voženílek, V.: Aplikovaná kartografie I. : Tematické mapy. Olomouc 2001.

Voženílek, V.: Cartography For GIS : Geovisualization and Map Communication. Olomouc 2005.

Wanner, M.: Sedmiletá válka v orientu. Praha 2001.

Warner, P.: První světová válka. Praha 1997.

Elektronické zdroje

Atlas bitev sedmileté války. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW:

<<http://www.muzeum.clnet.cz/muzeum/vystavy/atlas.htm>>

Euratlas. History and Geography of Europe. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW:

<<http://www.euratlas.com/>>

Historical Atlas of the 20th Century. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW:

<<http://users.erols.com/mwhite28/20centry.htm>>

Historické mapy zemí Koruny české. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW:

<http://mapserver.fsv.cvut.cz/antos/index_en.html>

Maketa atlasu krajiny České republiky. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW:

<http://www.atlas.upol.cz/maketa/maketa_zakladni.htm>

Perjes, G.: The Fall of the Medieval Kingdom of Hungary: Mohacs 1526 – Buda 1541. Highland Lakes 1989. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.hungarian-history.hu/lib/warso/warso23.htm>>

Sisa, S.: The Spirit of Hungary. Morristown 1990. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW:

<<http://www.hungarian-history.hu/lib/hunspir/hsp20.htm>>

The Cambridge Modern History Atlas. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW:

<http://www.lib.utexas.edu/maps/historical/ward_1912.html>

The Centennia Historical Atlas. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW:

<<http://www.historicalatlas.com/centennia.html>>

The Public Schools Historical Atlas. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW:

<http://www.lib.utexas.edu/maps/historical/history_colbeck_1905.html>

The History Department at the United States Military Academy. Atlases. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW:

<<http://www.dean.usma.edu/history/web03/atlases/AtlasesTableOfContents.html>>

World History Maps. [online]. [cit. 2008-04-14]. Dostupné z WWW:

<<http://www.worldhistorymaps.com/>>

Atlasy

Atlas československých dějin. Praha 1965.

Československý vojenský atlas. Praha 1965.

Historický atlas revolučního hnutí. Doplnkové mapy a dodatky. Praha 1959.

Jordan, D.: Atlas druhé světové války. Praha 2006.

Kinder, H.: Encyklopedický atlas světových dějin. Mapy a chronologický přehled. Praha 1998.

Klímová, E.: Školní atlas českých dějin. Praha 2006.

Miles, L.: Ilustrovaný atlas světové historie. Praha 2001.

Putzger, F. W.: Historický školní atlas k starým, středním a novým dějinám pro vyšší a střední školy rakouskouherské. Vídeň 1898.

Semotanová, E.: Atlas českých dějin. 1. díl - do r. 1618. Praha 1998.

Semotanová, E.: Atlas českých dějin. 2. díl - od r. 1618. Praha 2003.

Semotanová, E.: Atlas zemí Koruny české. Praha 2001.

Semotanová, E. – Richter, M.: Hradec Králové [kartografický dokument]. Praha 1998.

Školní atlas československých dějin. Praha 1988.

Školní atlas světových dějin. Praha 1986.

The Times Atlas of World History. London 1993.

Velký atlas světových dějin pro mládež. Praha 1993.

Přílohy

Seznam příloh:

1. Kompozice stran a matematické prvky
2. Maketa atlasu – volná
3. Ukázkový list – volná
4. CD-ROM – elektronická verze bakalářské práce, přiloženo k textu

Kompozice stran a matematické prvky

